

EEN TOEKOMSTVISIE OP SCHOOL SPEELPLAATSEN

Groen, gezellig en avontuurlijk!

INHOUDSTAFEL

Inleiding

De speelplaats... een wereld op zich
Leeswijzer

I De toekomstvisie in acht streefpunten

- 1 Variatie, voor ieders welbevinden
- 2 Elke dag natuurlijk
- 3 Gezond, en goed voor het leefmilieu
- 4 Van buiten leren
 - Spelen is leren
 - Een klas zonder muren
 - Een fris hoofd
- 5 (Speel)plaats voor kunst, creativiteit en techniek
- 6 Dynamisch en co-creatief
- 7 Gedeelde ruimte is méér ruimte
- 8 Een school met visie, van binnen en van buiten

II Referenties

Foto's
Literatuur

III Instanties die scholen ondersteunen

IV Hoe de toekomstvisie tot stand kwam

INLEIDING

De speelplaats... een wereld op zich

Groene, uitdagende en avontuurlijke speelruimte op school heeft tal van voordelen. Een prikkelende inrichting daagt uit tot gevarieerd spel: klauteren en klimmen, lopen, springen, maar ook fantasie- en rollenspel of rust in geborgen hoekjes. Elk vindt er zijn gading, zowel kinderen uit de basisschool als jongeren uit het secundair. De speelplaats biedt dagelijks contact met een stukje natuur, de veranderende seizoenen, planten en dieren. En dat zijn dan weer directe aanknopingspunten voor de les. In de klas zijn de leerlingen trouwens over het algemeen rustiger na een groene speelpauze.

Verder zijn er tal van (milieu)voordelen aan een stukje groen in een dichtbebouwde wijk en kan het mensen samenbrengen. Dat laatste werkt vooral als de zone ook buiten de schooluren toegankelijk is voor de buurt en als de speelplek op een goede manier wordt ingeschakeld in het speelweefsel van de gemeente.

De grijze, stenen speelplaats heeft afgedaan. Maar hoe realiseer je nu een groene, kwaliteitsvolle speelplaats met mooie speel- en leerkansen? De toekomstvisie biedt een leidraad, zowel bij de vorming van een eigen visie over de nieuwe speelplaats, als bij de concrete realisatie ervan.

De toekomstvisie is opgebouwd uit acht streefpunten waaraan de *ideale speelplaats* voldoet. De streefpunten bieden scholen een kader om te werken aan de eigen visie op de buitenruimte. Ze bevatten geen absolute normen of criteria maar zetten een richting uit. Ze helpen om keuzes te maken in het concept en ontwerp van de speelplaats. Ze bieden een richtlijn om nieuwbouw of verbouwingen toekomstgericht aan te pakken.

Elk streefpunt wordt gevolgd door een uitgebreide toelichting, in drie rubrieken. In de rubriek **Informatie** geven we ondersteunende argumenten, bevindingen uit wetenschappelijk onderzoek, bijkomende informatie e.d. De rubriek **Inrichting en beheer** bevat aandachtspunten, tips en technische aanwijzingen voor de concrete realisatie. Tot slot vind je in de rubriek **Schoolvoorbeelden** een schat aan lichtende voorbeelden, ervaringen en suggesties.

De speelplaats is slechts een onderdeel van het beleid op school, en vaak zijn er andere prioriteiten. Bedenk dan dat heel wat lopende acties of beleidsdoelstellingen (gezondheid, pestpreventiebeleid, ervaringsgericht leren e.d.) hun voordeel kunnen halen uit een kwaliteitsvolle speelplaats.

De leerlingen zijn in elk geval vragende partij als het gaat om gezellige infrastructuur en meer groen. Ze brengen dan ook ongeveer één derde van hun schooldag op de speelplaats door!

De toekomstvisie wil tot slot het beleid sturen. Overheidsdiensten en beleidsmakers uit diverse beleidsdomeinen (onderwijs, leefmilieu, welzijn, gezondheid, jeugd, stedenbeleid enz.) vinden in de toekomstvisie handvatten en argumenten om de beweging in te zetten naar meer kwaliteitsvolle schoolspeelplaatsen in Vlaanderen en Brussel. De schoolspeelplaatsen van de toekomst zijn groen, gezellig en avontuurlijk!

I De toekomstvisie in acht streefpunten

1 Variatie, voor ieders welbevinden

Elke leerling vindt zijn plek en voelt zich goed op de speelplaats. Ook wie minder mobiel is of een beperking heeft, wie behoefte heeft aan rust en veiligheid, of juist aan actief spel.

2 Elke dag natuurlijk

Lekker buiten, om tot rust te komen, om zich verbonden te voelen met de natuur, en om kennis te maken met de biodiversiteit.

3 Gezond, en goed voor het leefmilieu

Beweging in de buitenlucht en rust in het groen hebben een positieve invloed op de lichamelijke en mentale gezondheid. En meer natuur is goed voor... de natuur.

4 Van buiten leren

Tijdens vrij spel ontwikkelen kinderen allerlei vaardigheden en leren ze spontaan. Ook voor het formele leren biedt de speelplaats veel buitenkansen.

5 (Speel)plaats voor kunst, creativiteit en techniek

De speelplaats is de uitgelezen plek én tentoonstellingsruimte voor speel- en leerervaringen met muziek, techniek, constructie, beeldende kunst e.d.

6 Dynamisch en co-creatief

De speelplaats is nooit helemaal af. Leerlingen, leerkrachten, ouders, buurtbewoners e.a. geven haar (telkens weer) vorm. Die participatie creëert verantwoordelijkheid, enthousiasme en betrokkenheid.

7 Gedeelde ruimte is méér ruimte

Schoolspeelplaats, maar buiten de schooluren ook een plek voor ontmoeting, spel en opleiding, een groene oase in de buurt. De multifunctionele speelplaats is er voor en door verschillende partners.

8 Een school met visie, van binnen en van buiten

Een eigen visie op spelen en leren, op ontmoeten en welbevinden vormt de basis voor de 'nieuwe' speelplaats.

1 Variatie, voor ieders welbevinden

Op een gevarieerde en groene speelplaats voelen leerlingen zich gelukkiger dan op een klassieke, grijze speelplaats. Ze vervelen zich minder en er is minder negatief gedrag. De speelplaats komt tegemoet aan ieders (bijzondere) behoeften. Wie behoefte heeft aan rust en veiligheid, of juist aan actief spel, vindt zijn gading. Ook wie minder mobiel is, komt aan zijn trekken en kan de pauzes prettig invullen. Variatie is het toverwoord.

De variatie zit in de inrichting en infrastructuur, maar ook in het activiteiten- en materialenaanbod. Dit vraagt een andere kijk op begeleiding, toezicht en afspraken.

Op de 'nieuwe' speelplaats kun je je ogen de kost geven. Er is afwisseling in ondergrond: zowel verhard als onverhard terrein (zand, gras, aarde, grind e.d.). Er is variatie in reliëf: er zijn (iets) hogere en lagere plekjes. Vanop de 'berg' voelen kinderen zich heer en meester; in een greppel kunnen ze knus samenzitten; de helling kunnen ze op- en aflopen of afrollen. Er zijn verschillende spelzones: rustige hoekjes, zones voor actief spel en sport, een creahoekje, een natuurplek enz. Iedere leerling vindt wel een leuke activiteit en een plekje waar hij of zij zich goed voelt. Jongeren vinden een plek om te chillen en anderen te ontmoeten, op een andere manier dan in de klas.

Ook het aanbod aan activiteiten en (spel)materialen is gevarieerd. Variëren kan door af en toe het materiaal te wisselen maar ook door onbestemd materiaal aan te bieden. Fantasie tovert alles om in wat je wilt.

Ondanks de vele 'hindernissen' blijft de speelplaats goed toegankelijk en zijn alle voorzieningen vlot bereikbaar en bespeelbaar, ook voor leerlingen met een beperking. Niet alles hoeft voor iedereen bruikbaar te zijn, maar de inclusiegedachte staat voorop bij de (her)aanleg van de schoolspeelplaats. Het M-decreet rond inclusief onderwijs (in werking sinds schooljaar 2015-2016) geeft hierbij de richting aan.

Als de inrichting van de speelplaats verandert, moet er ook gesleuteld worden aan het toezicht en de begeleiding. Een gevarieerde speelplaats met verstopplekjes, hoekjes en heuveltjes is niet in één blik te overzien en vraagt een meer actief toezicht. Pesten doet zich vaak voor op plekken die aan het oog van de leerkracht ontsnappen. Uiteraard moeten negatief gedrag en pesten integraal worden aangepakt, maar een kwaliteitsvolle speelplaats met alerte begeleiders vormt zeker een onderdeel van het pestpreventiebeleid.

Actief toezicht kan betekenen dat leerkrachten rondgaan en rondkijken, of zelfs dat ze activiteiten aanbieden en begeleiden. Leerkrachten kunnen een gesprek aangaan en openstaan voor informeel contact met de leerlingen. Ze leren elkaar op een andere manier kennen dan in de klas en dit bevordert het welbevinden en het gevoel van veiligheid.

1 VARIATIE, VOOR IEDERS WELBEVINDEN

INFORMATIE

Welbevinden

- Op een *grijs* schoolplein ligt het **welbevinden van jongere leerlingen** (groep 4 en 5, dat is 2^e en 3^e leerjaar in België) lager dan dat van oudere leerlingen (groep 6 of 4^e leerjaar). Op een *groen* schoolplein wordt dit verschil niet gevonden. Een groen schoolplein lijkt een positief effect te hebben op het welzijn van jongere leerlingen; ze vinden school leuker, hebben meer vrienden en worden minder gepest.
- Groene schoolpleinen worden meer gewaardeerd. Een groen schoolplein verbetert het welbevinden van jonge leerlingen. Er zijn niet meer of minder ruzies op groene schoolpleinen.
- Op groene schoolspeelplaatsen wordt minder gepest, blijkt uit een onderzoek van het Nederlandse Alterra.
- Na het herinrichten van het schoolterrein is er **minder agressie en pestgedrag**, doordat er meer plekken zijn voor kleine groepen kinderen met verschillende bewegingsbehoeften.
- Wie zichzelf mag zijn tijdens de pauze en zich **positief betrokken** voelt (bijvoorbeeld bij de organisatie van activiteiten en de inrichting van de speelplaats) heeft meer zin om te studeren en een diploma te halen.
- Een ontspannende pauze zorgt ervoor dat scholieren hun batterijen opladen en nadien **rustig naar de klas** gaan.
- Een kind kan zich alleen positief ontwikkelen in een omgeving waarin het zich **veilig en vertrouwd** voelt. Een stimulerend pedagogisch klimaat waarin kinderen zich vrij kunnen ontwikkelen, houdt rekening met de behoeften van kinderen.

Begeleiding en toezicht, activiteiten aanbod

- Hefbomen voor goed samenleven op de speelplaats van secundaire scholen zijn: activiteiten en animatie, toezicht en begeleiding, afspraken en regels. Kijk ook eens naar andere ruimten dan de speelplaats. De **kreukelzones** zijn plaatsen waar veel scholieren tijdelijk samenkomen (lockers, sanitair, fietsenstalling); de **transitzones** zijn verbindingsplekken (zoals de gang of de hal). Beleven scholieren deze zones als knusse of favoriete plekken? Zorg dan voor knusse plekken op de speelplaats en probeer wat scholieren in de kreukel- en transitzones aantrekt, op de speelplaats te realiseren.
- Bij het evaluatie-onderzoek Groene Schoolpleinen merkte een school op dat toezicht houden op het groene schoolplein lastiger was met alle nieuwe speelelementen en de hoogteverschillen. Door een klimrek kun je heen kijken maar door een heuvel natuurlijk niet. Je hebt geen overzicht meer over het hele plein. Scholen lossen dit op door meer rond te lopen en/of met meer mensen toezicht te houden.
- De directeur van school De Lindt (groen-grijs schoolplein) ziet een sterk verband tussen de wijze waarop de school het toezicht in de pauze organiseert en het **aantal ruzies** op het schoolplein. Doordat de eigen leerkracht met de leerlingen buiten is, worden problemen direct bespreekbaar gemaakt in de klas en komen ruzies weinig voor. Leerkrachten geven aan dat sommige delen van het schoolplein niet gebruikt mogen worden. De redenen verschillen: veiligheid, ontbreken van overzicht, beschermen van struiken en pas ingezaaid gras, en modder in de school. Ouders van kinderen met een groen schoolplein geven vaker aan (47,5%) dat een kind niet overal mag spelen, dan ouders van een groen-grijs en een grijs schoolplein (resp. 10,5%

en 26,4%). Ouders van kinderen met een groen schoolplein geven vaker aan dan de ouders van kinderen met groen-grijze schoolpleinen, dat er soms problemen zijn omdat de leerkracht niet het hele plein kan overzien.

- **Pesten** komt het meest voor op de speelplaats. "The frequency of bullying was higher in the playground (4,5 episodes per hour) than in the classroom (2,4 episodes per hour)". Pesten doet zich het meest voor op plaatsen waar leraren niet in de buurt zijn. Op school is dat het speelplein.

Er blijkt een verband tussen pestproblemen en het **aantal leerkrachten** dat toezicht houdt tijdens de pauzes of onbewaakte momenten.

De **beschikbare ruimte** is een bepalende factor. "Waar verveling troef is en waar te veel individuen te weinig ruimte hebben, is het wachten op conflicten. En zeg maar dag tegen het veilige schoolklimaat."

- Aandachtspunten voor activerend toezicht bij kleuters:
 - **autonomie**: kinderen laten mee beslissen en kiezen in bewegingsspele, ondersteunend in plaats van controlerend taalgebruik, verbale beloning om te bewegen in plaats van extrinsieke beloning (zoals snoep), informatie geven op kindermaat en de voordelen van bewegen benadrukken;
 - **competentie**: activiteiten en spel op kindermaat zodat kinderen succeservaringen beleven, tips geven hoe de kinderen actief kunnen spelen, groepjes af en toe splitsen volgens voorkeur voor bewegingsactiviteiten;
 - **verbondenheid**: zelf meedoen als begeleider, of ten minste de kinderen aanzetten tot beweging, hierbij interesse en plezier tonen, extra aandacht voor meisjes, kinderen bij naam aanspreken, ouders betrekken bij het bewegingsverhaal, verwijzen naar bewegingsaanbod in de buurt, de gemeente, via sportclubs enz.
- In Vlaanderen vinden we nagenoeg geen onderzoek over toezicht en begeleiding op (groene) schoolspeelplaatsen. Leerkrachten geven aan dat toezicht houden na de vergroening van de speelplaats veel aangenamer is dan daarvoor.

Beperkingen en bijzondere behoeften

- **Het M-decreet** bepaalt dat vanaf het schooljaar 2015-2016 maatregelen voor een meer inclusief onderwijs geleidelijk worden ingevoerd. 'M' staat voor 'maatregelen voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften'. Dit nieuwe wettelijke kader is een duidelijk argument om de buitenruimte op school divers in te richten.
- Kinderen worden over het algemeen rustiger in de natuur. Dat is belangrijk voor alle kinderen, maar zeker voor kinderen met impulsief of druk gedrag. Onderzoek wijst uit dat spelen in een natuurlijke omgeving positieve effecten heeft voor **kinderen met ADHD**.
- Kinderen met ADHD kunnen zich beter concentreren tijdens of na een verblijf in een natuurlijke omgeving. De ADHD-symptomen van kinderen verbeterden bij buitenactiviteiten in de natuur met 30% in vergelijking met buitenactiviteiten in een stedelijke omgeving, en drie keer zoveel vergeleken met binnenactiviteiten.
- Kinderen met beperkingen zijn **in de eerste plaats kinderen** die net als alle andere willen spelen, ontdekken, grenzen verkennen en zich ontwikkelen. Kinderen in een rolstoel kunnen ervan genieten uit hun rolstoel te klimmen en van een bult af te rollen, kinderen met autisme vinden rust bij hun eigen plekje, een kruk kan een zwaard worden en een rolstoel een koets.

- Kinderen met een visuele beperking beleven geuren, sensaties en geluiden vaak heel intensief (geurige kruiden zoals munt, klei kneden en in het zand woelen, het ruisen van een populier). Veel kinderen met een auditieve of een autismespectrumstoornis appreciëren prikkelarme plekjes met veilige rugdekking, van waaruit ze de speelplek kunnen overzien. Contact met dieren kan rust brengen. Kinderen met een verstandelijke beperking beleven de wereld vooral lichamelijk, en kunnen erg genieten van geuren, kleuren, of gewoon van zand dat door hun vingers glijdt. Een **snoezelplek** is een waardevolle aanvulling op de natuurspeelplaats. Kinderen zonder beperking zijn meer visueel ingesteld. Ook voor hen is het goed in plekjes te voorzien waar alle zintuigen worden geprikkeld.

INRICHTING EN BEHEER

Welbevinden

- Zoek een evenwicht tussen ruimte voor georganiseerd spel en spontaan spel. Zowel voor kleuters en kinderen als voor tieners moet de ruimte herkenbaar en aantrekkelijk zijn. Dat betekent niet afzonderlijke ruimtes per leeftijdscategorie, maar wel infrastructuur die inspeelt op **verschillende specifieke noden**. Die ruimte is niet wat ze is, maar wat kinderen ermee doen, en dat kan en mag elk moment weer iets anders zijn.

- **Geborgenheid** voor (jonge) kinderen creëer je door gezellige hoeken, verschillende zones, heuvels (overzichtsplekjes) en verborgen kantjes. Vrolijke kleuren en een herkenbare structuur dragen bij tot een gevoel van veiligheid en geborgenheid.
- Hoe gevarieerder, uitdagender en speelser de infrastructuur is, des te groter de kans dat alle kinderen intens kunnen gaan spelen. Ze zijn dan 100% betrokken en verliezen zichzelf in hun spel. Vier basisvoorwaarden om kinderen tot intens spel te laten komen:

vrijheid: kunnen kinderen kiezen waar ze spelen, kunnen ze zelf op verkenning, is er ruimte voor eigen invulling of aanpassing van de ruimte?

interesse: is de ruimte aantrekkelijk, speels, kleurrijk, herkenbaar, prikkelend?

comfort: is de ruimte herkenbaar gestructureerd, maar zijn er toch ook geborgen hoekjes?

uitdaging: zijn er plekken 'anders dan anders' die kinderen uitdagen, is er ruimte voor ontdekking, en om fysieke grenzen te verleggen, iets te durven?

- **Kleuterklassen** zijn vaak heel mooi en boeiend ingericht met verschillende hoeken en veel variatie. Waarom zou dit op de speelplaats niet kunnen?

Begeleiding en toezicht, activiteiten aanbod

- In verstopplekjes voelen kinderen zich veilig en geborgen. Denk bij ontwerp of herinrichting aan **overzichtsplekken** voor de leerkracht, en kies voor lage struiken.
- Een gevarieerde groene speelplaats met verstopplekjes vereist een andere manier van toezicht houden dan een klassieke en overzichtelijke speelplaats. Leerkrachten moeten meer actief circuleren of zelfs actief deelnemen aan het spel. Uit ervaringen van leerkrachten blijkt wel dat het toezicht hier eerder makkelijker dan moeilijker is (minder verveling en negatief gedrag). Toezicht hoeft geen last te zijn, het kan leerkrachten net **positieve energie** geven.
- Een verplicht uurtje toezicht om regels te bewaken en defecten te signaleren? Of begeleiding waarbij tijd is voor een geïnteresseerde babbel, stimuleren tot spel of zelfs actief meespelen? Dan kunnen leerkrachten de leerlingen **op een andere manier ontmoeten** en leren kennen. Dit informeel contact heeft een positief effect op het welbevinden van de leerlingen op school.

- Meestal is er maar één toezichthouder voor de volledige speelplaats. Op grote speelplaatsen mogen kinderen dan vaak niet de volledige ruimte gebruiken. Het is belangrijk leraren warm te maken voor meer **'speelplaatswerking'**. Een aanpassing aan de infrastructuur kan toezicht makkelijker maken. Praktisch voorbeeld: om naar het toilet te gaan, moeten de leerlingen door het schoolgebouw. Een rechtstreekse toegang (buitendeur) van op de speelplaats tot het sanitair maakt het toezicht makkelijker.

Variatie en ruimte voor iedereen

- Het **Toegankelijkheidsbureau** heeft als uitgangspunt "je bent gehandicapt als de omgeving je niet toelaat om optimaal te functioneren". Met inrichtingsmaatregelen kan de speelplaats beter bereikbaar, toegankelijk en bruikbaar worden voor kinderen en volwassenen in een rolstoel, blinden en slechtzienden, doven en slechthorenden, personen met een mentale of tijdelijke handicap.

Technische richtlijnen voor ontwerp van toegankelijk publiek domein vind je in het 'Vademecum Toegankelijk Publiek Domein'.

Brochure over toegankelijkheid van speeltuinen

- Universal Design** vertaalt de inclusiegedachte in termen van infrastructuur. Ze ontwerpen producten, ruimtes en diensten voor mensen met en zonder beperking. Het gaat daarbij niet alleen om

drempels en hellingen, maar ook om heldere communicatie en een leesbare structuur. Van bij het begin wordt uitgegaan van toegankelijkheid voor iedereen, zodat er achteraf geen aanpassingen nodig zijn.

- 'Natuurlijk toegankelijk spelen':

concrete informatie

over geschikte verhardingsmaterialen, hellingshoeken of maten voor ontwerpers van speelplekken voor kinderen met en zonder beperking.

- Voor kinderen met een beperking is het extra belangrijk het speellandschap van een goede indeling te voorzien met paden, reliëf, beplanting, zichtlijnen, oriëntatie- en herkenningspunten, open plekken e.d. Voor kinderen met een (lichte) visuele beperking kun je bepaalde objecten (zoals een bank, entree van een huisje of startpaal van een klimparcours) **helder geel** kleuren, en bewegende speelelementen (bijvoorbeeld een schommel) kun je voorzien van een klein **belletje**.
- Voor kinderen met een loopbeperking let je vooral op de bereikbaarheid van de speelplek, zowel de ingang en algemene voorzieningen, als de leuke speelelementen. De keuze van materialen en verharding, de hellingsgraad, de kleurenkeuzes en contrasten zijn van belang voor kinderen met een beperking.
- Veel kinderen kunnen overdag uit hun rolstoel naar een andere zitplek, of laten zich op de grond zakken om zelf te kruipen of schuiven. Zorg voor diverse **'transitiepunten'** waar zij uit hun rolstoel kunnen. Voor kinderen met een rolstoel werd aan de rand van de zandbak vaak een 'zandtafel' geplaatst. Het nadeel is dat anderen het zand moeten aanvullen en dat de kinderen niet samen 'in' de zandbak zitten. Het is beter de kinderen samen op de grond te laten spelen. Zorg daarom voor: een gelijkvloerse inloop, een zitplek op hoogte voor de overgang van rolstoel naar zandbak, een steun om zich op te trekken en weer te laten zakken (het liefst bij de ingang) en een rand als ruggensteun terwijl de kinderen

in het zand spelen. Denk ook aan een **'parkeerplekje'** voor de lege rolstoel. Ook bij een glijbaan kun je een overgangspunt aanbrengen.

- De 'Inspiratiebundel Toegankelijkheid' wil ontwerpers en bouwheren van scholen informeren, inspireren en ondersteunen om de toegankelijkheid van de schoolgebouwen voor iedereen te optimaliseren. Het is een **werkinstrument** met achtergrondinformatie, ontwerpaanbevelingen en inspirerende voorbeelden.
- 'Vademecum Integrale Toegankelijkheid van **parken**': richtlijnen om een park toegankelijk en bruikbaar te maken voor iedereen.
- Niet alles hoeft voor iedereen bereikbaar en bruikbaar te zijn. Zo zullen vaak **niet alle** speelelementen voor iedereen bruikbaar zijn, **maar zeker wel** de zitplekken, de educatieve plekken en de buitenklas. De moestuin kan perfect met goed toegankelijke paden worden ingericht.

SCHOOLVOORBEELDEN

Toezicht

- Wat als al het schoolpersoneel één keer per maand samen met de scholieren pauze neemt op de speelplaats?
- Neem **'toezicht'** eens onder de loep met heel de school (betrek ook het ondersteunend en onderhoudspersoneel). Misschien kunnen verschillende collega's toezicht houden? Dat vraagt extra engagement, maar je haalt er wel winst uit: een beter contact met de scholieren, meer rust in de klas, je kunt conflicten beter inschatten. Goed toezicht vraagt bepaalde competenties, niet iedereen is er even goed in. Wie toezicht houdt, moet zich ook veilig voelen in deze rol. Scholieren merken het meteen op als dat niet het geval is en gedragen zich dan soms uitdagend of zelfs gewelddadig. Een mogelijke oplossing is toezicht in duo's, of naast speelplaats-toezicht ook andere evenwaardige taken opnemen, zoals de bib openhouden of een middagactiviteit begeleiden. Misschien ontdek je dat een nieuwe omschrijving van 'toezicht' op zijn plaats is. Sommige scholen noemen het 'actief toezicht', of 'speelplaatsbegeleiding', 'speelplaatscoach' of ...
- De Buitenklas** is een opleiding voor leerkrachten in lager en secundair onderwijs over het integreren van **natuur in het lesprogramma**. De deelnemers namen groen mee naar binnen, en hun klas mee naar buiten, en gingen achteraf de school vergroenen. De ervaringen bleken positief en **eye-openers**. Enkele citaten: *"Ik had nooit verwacht dat De Buitenklas mezelf, als mens en docent, zoveel positieve energie zou geven."* *"Door meer inzicht over het belang van buiten zijn voor een gezonde ontwikkeling van kinderen, ben ik mezelf ook veel bewuster van de rust die het buiten zijn mij geeft. Voorheen voelde pleinwacht (toezicht) als een lastige verplichting, nu geniet ik ervan."* *"Mijn manier van lesgeven is veranderd, ik heb meer zin in mijn werk gekregen en ik ben er ook trotser op."*

Variatie en ruimte voor iedereen

- Heel wat scholen voor buitengewoon onderwijs (basis en secundair) dienden een speelplaatsproject in voor Pimp je speelplaats (oproep januari 2015). Bij de laureaten onder meer BUSO Sint-Jozef in Antwerpen, BUSO Broederschool Lokeren en buitengewoon basisonderwijs Spes in Anderlecht. Sinds zomer 2015 kun je hun verwezenlijkingen volgen, begin 2016 kan Pimp je speelplaats de resultaten van hun herinrichtingswerken verspreiden. Enkele inrichtingsideeën die vaker terugkomen, specifiek gericht op de behoeften van leerlingen met een beperking: **belevingstuin**, alle zintuigen prikkelen (o.a. windklokjes, geluidentuin,

geluidenmuur, **blotevoetenpaden en blotewielenpaden**, plantenkeuze op basis van geuren en kleuren, herkenbaarheid en structuur, een **nestschommel**, enz.

- - **'blotehandenpad'** met bakken met een variatie aan materialen, op armhoogte voor rolstoelgebruikers. (De Leerexpert)
 - natuurleerpad, gemaakt samen met de leerlingen (De Leerexpert)
 - een **rolstoeltoegankelijke wilgenhut** en wilgentunnel (De Leerexpert en BUSO Sint-Jozef)
- Deze knappe realisaties zijn het resultaat van een samenwerking tussen verschillende scholen: Buitengewone basis- en secundaire school De Leerexpert (Dullingen), BUSO Sint-Jozef en SIBSO Marco Polo (waar veel OKAN-leerlingen les volgen). De uitwisseling zorgt voor een boeiende kruisbestuiving tussen verschillende groepen en leeftijden.
- **"Avonturis"** is een natuurspeelplek voor kinderen mét en zonder beperking
 - De Speeldernis is het voorbeeld bij uitstek van variatie(in reliëf, droog-nat, beplanting, los materiaal, natuurlijke speellandschappen, .e.d.) op een beperkte oppervlakte.
 - Sinds de zomer 2012 heeft De Springplank een natuurspeelplaats. Groen Atelier Anneke Rodenburg maakte het ontwerp, orthopedagoog Ilse Vonders was nauw betrokken. Een aantal delen van de speelplek is makkelijk met een touw of lint afsluitbaar, zodat daar een kleine groep kinderen ongestoord kan spelen. Begeleiders zien veranderingen in het gedrag van de kinderen, en de kinderen zelf zijn er heel blij mee. **"Ik ben nu ook niet meer zo vaak boos als vroeger"**, zegt een van de kinderen. Vooral rond de waterpomp worden kinderen sterk uitgedaagd en spelen ze meer samen. Het is de bedoeling de buitenruimte niet alleen voor ontspanning te gebruiken, maar **ook in te zetten bij de behandeling**. Dat is voor veel begeleiders nog zoeken.
 - Moby Dick is een bekend voorbeeld van een natuurspeeltuin. Hij werd in 2011 ingrijpend aangepast, ook voor kinderen met een beperking. IJkpunt in de renovatie was het **bezoek van de Speeltuinbende**, een groep kinderen met en zonder beperkingen die Nederland doorreizen om speeltuinen te testen op gebruiksvriendelijkheid en bespeelbaarheid. De vrijwilligers van Moby Dick schreven op basis van hun ervaringen het 'Draaiboek speeltuinrenovatie'.

2 Elke dag natuurlijk

De speelplaats van morgen is geen grijze, stenen vlakte. Je vindt er levende natuur (planten, bloemen, grote en kleine dieren), je voelt er de vier elementen. Mensen hebben nood aan natuur in hun leefomgeving. Dagelijks contact met de natuur, of zelfs enkel het *zicht op* groen, bevordert het welbevinden. Zeker in een stadsomgeving is groen op de speelplaats essentieel. Spelen en leren in contact met de natuur helpt kinderen opgroeien tot flexibele, veerkrachtige volwassenen, creatief in denken en handelen. Ze ontwikkelen - spelenderwijs - allerlei inzichten en vaardigheden die passen bij een meer duurzame samenleving.

Willen we onze kinderen opvoeden tot natuurbewuste mensen, dan moeten ze van kleins af kunnen genieten van een natuurlijke leefomgeving. Sporadische uitstapjes naar bos of park volstaan niet om verbondenheid met de natuur op te bouwen. Een groene speelplaats biedt soelaas. De seizoenen zijn er zichtbaar en tastbaar. De kinderen raken vertrouwd met de natuur en de biodiversiteit. In de moestuin of boomgaard leren ze dat we voor ons voedsel afhankelijk zijn van de natuur. Ze voelen zich verantwoordelijk voor de zelf gezaaide groenten, ze smullen fier van een lekkere oogst. De link met gezonde en duurzame voeding komt natuurlijk aan bod.

2 Elke dag natuurlijk

INFORMATIE

Weinig contact met natuur: enkele vaststellingen

- Kinderen spelen nu **vijftig procent minder buiten** dan twintig jaar geleden. In deze periode is ook de **angst** voor de natuur verdubbeld, met name bij stadskinderen.
- Kinderen hebben tegenwoordig veel minder buitenspeelkansen dan vroeger. Vaak worden zij met de auto naar school gebracht, terwijl kinderen vroeger met de fiets of te voet gingen en **onderweg** al heel wat kleine speelkansen benutten. Ook dit is een argument voor kwalitatieve buitenspeelruimte op school.
- Schoolkinderen met veel natuur in hun woonomgeving denken bij 'natuur' vooral aan dieren die ze uit eigen ervaring kennen, zoals hertjes, eekhoorns en spinnen. Kinderen uit woonwijken met weinig natuur noemen vaker tropische dieren zoals **leeuwen, olifanten en tijgers**, die ze van de televisie of uit de dierentuin kennen.
- De meest aangehaalde aanleiding om de speelplaats te vergroenen is de stedelijke, versteende omgeving waarin veel stadskinderen opgroeien. Met een groene, avontuurlijke speelplaats hopen scholen een antwoord te bieden op het gebrek aan (contact met) natuur en natuurlijke-avontuurlijke speelmogelijkheden in de **directe leefomgeving**.
- In zijn ophefmakende boek 'The last child in the forest' spreekt wetenschapsjournalist Richard Louv met pedagogen, milieuactivisten, ouders, kinderen, wetenschappers enz. in heel Amerika. Zijn onderzoek leidt tot de conclusie dat de babyboomers waarschijnlijk de laatste generatie zijn die in hun jeugd vrijelijk in het bos konden zwerven, het riviertje achter hun huis onderzoeken of op wilde landjes kampen bouwen. Richard Louv brengt het gebrek aan contact met de natuur bij de huidige online-generatie in verband met **verontrustende trends** als de groei van overgewicht, concentratiestoornissen of depressies bij kinderen. Hij introduceert het begrip **'natuurtekortstoornis'**.

Effecten van meer contact met de natuur

- Het Nederlandse Alterra onderzocht de effecten van een groene (her)inrichting van het schoolplein op de ontwikkeling, het welzijn en de natuurhouding van kinderen. Een groene herinrichting betekende doorgaans naast **meer 'gebruiksgroen'** ook meer variatie in speelmogelijkheden. Mede hierdoor kan het plein aantrekkelijker worden voor de kinderen. Als zij het aantrekkelijker vinden dan is er een positief effect op het sociale klimaat: kinderen zijn er aardiger voor elkaar en maken minder ruzie, op termijn ziet men ook een verbetering van het welzijn van de leerlingen. Maar als men het schoolspeelplein niet op een zorgvuldige en deskundige wijze vegroent, dan is er weinig of **zelfs een averechts effect**. Bijvoorbeeld als gewaardeerde speelmogelijkheden sneuvelen in het nieuwe plan, of als door bezuinigingen een deel van het plan niet kan worden uitgevoerd zoals de deelnemers hadden beoogd, of als zij hun eigen inbreng onvoldoende terugzien in het eindresultaat.
- Intense natuurervaringen in de jeugd liggen aan de basis van later natuurgericht gedrag, bijvoorbeeld in de vorm van voorkeur voor natuurgerichte recreatieactiviteiten of **'restoratief' natuurbezoek**.

- Het spel speelt ook een belangrijke rol bij het 'leren leven met de natuur': de seizoenen, de elementen, de rijkdom aan planten en dieren.
- Onderzoekers bevelen sterk aan om de groene speelplaats actiever te benutten binnen de lesprogramma's. Dit is belangrijk voor de natuurhouding van kinderen en hun band met de natuur.
- Alleen al de aanwezigheid van groene elementen versterkt de affectieve verbondenheid van leerlingen met de natuur. Het ruimtelijk en didactisch gebruik ervan maken dit effect nog sterker. Speelgroen en gebruiksgroen hebben meer effect dan **'decoragroen'**, waar de leerlingen niet mogen komen.
- De maatschappij van de toekomst heeft volwassenen nodig die flexibel, veerkrachtig en creatief zijn in denken en handelen. Laat dat nou precies een aantal veel beschreven effecten zijn van natuurrijk spelen en leren. Daarnaast ontwikkelen kinderen die geregeld in een natuurrijke omgeving zijn, spelenderwijs allerlei inzichten en vaardigheden die passen bij een **meer duurzame samenleving**. Dat juffen en meesters zich hier ook heel goed bij voelen, is dan mooi meegenomen.
- Scholen leggen in hun onderwijsvisie heel verschillende accenten, afhankelijk van het type onderwijs en hun ideeën over de ontwikkeling van kinderen. Als het gaat over het gebruik van een groen schoolplein leggen sommigen de nadruk op natuuronderwijs, zorg voor de natuur of op spelontwikkeling. Anderen beginnen bij de vraag: zijn er bij ons gedrags- of leerproblemen die we **buiten beter kunnen tackelen** dan binnen, in de klas?

Biodiversiteit verhogen

- Inheemse plantensoorten die geschikt zijn voor de omstandigheden (bodemsomstandigheden, nat of droog, intens of minder bespeeld, .e.d.) trekken een verscheidenheid aan insecten en andere dieren aan. Zo leven er ongeveer

250

insectensoorten op inheemse eik, wilg of berk. Met *plataan* en *paardekastanje* (uithemse soorten) zijn minder dan vijf insectensoorten geassocieerd.

- De *mus*, ooit een van onze meest voorkomende vogels, zit vandaag in de problemen. De afgelopen jaren is maar liefst 30% van de *mussen* in Vlaanderen verdwenen. Natuurlijke hagen (*veldesdoorn*, *liguster*, *meidoorn*, .enz.) in plaats van afsluitingen of hekwerk geven **beschutting** aan heel wat diersoorten, waaronder mussen. Ook klimplanten langs een kale gevel geven dit effect.
- In een verstedelijkte omgeving hebben veel planten- en diersoorten het erg moeilijk om te overleven en zich voort te planten. Om een goede verbinding te krijgen voor mobiele plant- en diersoorten, mogen kleine en grote groengebieden als **'stapstenen'** maximum 400 meter uit elkaar liggen. Groene speelplaatsen kunnen zeker als stapstenen fungeren en zo bijdragen tot het behoud en de verspreiding van heel wat soorten.
- Groen is een essentieel onderdeel van de buitenruimte op school. Krijgt de natuur een kans op de site? Voor een inspirerende leeromgeving zijn groen en de educatieve aspecten ervan belangrijk. In de duurzaamheidsmeter krijgt het criterium 'natuurlijk milieu' een gewichtsfactor van 13%.

INRICHTING EN BEHEER

- Kies voornamelijk inheemse plantensoorten die geschikt zijn voor de lokale omstandigheden (bodemsomstandigheden, nat of droog, intens of minder bespeeld, .e.d.).

- Welke soorten inheems zijn op **een bepaalde plaats in Vlaanderen**, vind je in de Plantengids 'Plant van Hier' en 'Bomenwijzer'.
- Draag zorg voor de bomen en struiken die er al staan. **Behoed de wortelzone** van de bomen voor graafwerk en grondverzet.
- Bescherm nieuw aangeplante bomen en struiken met stevige palen en planten om hen groeikansen te bieden. Zeker de eerste jaren moet de jonge aanplant goed beschermd worden, willen we dat het overleeft. Bescherm zones met bloemen en kruidachtigen met palen en touw.
- Werk met een specialist voor het ontwerp van een nieuwe speelplaats. Niet elke (tuin)architect is competent in zowel onderhoudsvriendelijke en inheemse beplanting, als in spelen en participatief ontwerpen.
- Kies voor een inrichting die vlinders, bijen en vogels ook leuk vinden. Dit kan meteen ook gekoppeld worden aan lesactiviteiten en eindtermen.
- In het algemeen verdienen inheemse plantensoorten de voorkeur, zeker wat bomen en struiken betreft. In heel stedelijke omgevingen kan het criterium *inheems* ondergeschikt zijn aan **andere criteria**:
 - soorten die zich goed handhaven (maar niet woekeren);
 - soorten die zich goed lenen tot het gewenste gebruik;
 - waardplanten of drachtplanten (zijn voor bepaalde diersoorten onontbeerlijk voor voedsel, bescherming, voortplanting).
- Door het veelvuldig bespelen van heuvels veroorzaken kinderen **kinderosie**: hellingen eroderen, paadjes worden uitgesleten. Heuvels worden het best met minerale bodem (lemig zand) opgebouwd. Dikwijls wordt onder in de heuvel steenpuin (opbraakwerken van de verharde speelplaats) gebruikt. Bij erosie loop je dan wel het gevaar dat dit steenpuin aan de oppervlakte komt. Horizontale boomstammen op steile hellingen kunnen de erosie enigszins verminderen (ze vormen traptreden en houden grond op). Ook een dichte kruidachtige vegetatie helpt. Die vegetatie heeft maar kans op slagen als ze beschermd wordt, bijvoorbeeld door een omheining uit paaltjes en een dik touw. De omheining hoeft niet hoog te zijn, eerder als signaal en om afspraken met de kinderen te vergemakkelijken. Inheemse kruidachtigen (veldbloemenmengsels) inzaaien heeft enkel zin als de zones beschermd worden tegen betreding.
- Heel wat MOS-scholen hebben ervaring met het houden van dieren, **vooral kippen**. Dagelijks contact met dieren blijkt een grote toegevoegde waarde te hebben voor leerlingen met bepaalde beperkingen. BUSO-school Sint-Jozef (Antwerpen) voert in 2015 haar Pimp-je-Speelplaats-project uit, waarin dieren een belangrijke plaats innemen: kippen, insecten, zelfs enkele dwerggeitjes en een duiventoren voor pauwstaartjes. Aandachtspunten zijn diervriendelijkheid en stress voor de dieren vermijden.
- Wil je een comfortabele en prettige leef- en leeromgeving voor leerlingen en leerkrachten, ga dan zoveel mogelijk storende elementen tegen: te koud, te warm, lawaai, ook aandacht voor veiligheid en integrale toegankelijkheid (bereikbaar, betreedbaar en bruikbaar voor iedereen).

SCHOOLVOORBEELDEN

- In de **Heemtuin** Hertog Karel (Willele-Putkapel) krijgen de kinderen dagelijks de kans op ervaringen in de natuur: in bomen klimmen, waterleven observeren in de vijver, vlinders en andere insecten bestuderen in de bloemenweide, het fruit zien rijpen in de boomgaard
 - Geef elk kind een bloembol (meerjarige tulpen of dergelijke, wel opletten met narcissen bij kleuters wegens giftigheid) of enkele (zonnebloem)zaden. Plant of zaai op het geschikte ogenblik en enkele maanden later staat de hele speelplaatsomgeving in bloei!
 - Compost en wilde bloemenzaadmengsels kun je kneden tot **'zaadbommen'** waarmee saaie restgronden, berm en eentonig gras in een onverwachte bloemenpracht veranderen. Leuk als activiteit met kleine kinderen, vooral het uitgooien van de zaadbommen...

- Door enkele betontegels uit de speelplaats te halen, kun je spelen met patronen, lijnen, vlakken en punten van grijs en groen. Kleine stukjes *Sedum*blad gaan heel gemakkelijk vanzelf groeien. Creëer **voegengroen** door grote voegen tussen de betontegels te laten, waarin mossen, grassen en allerlei vetplantjes kunnen groeien.
- Bij gebrek aan buitenruimte maakte de Steinerschool twee dakspeelplaatsen met grote plantenbakken.
- Op kleine speelplaatsen kan **'miniatuurgroen'**: een groen dakje op de fietsenstalling of een afdak, een **'tafeltuin'** enz.

3 Gezond, en goed voor het leefmilieu

De omgeving van de school heeft een grote invloed op de gezondheid. Een gevarieerde groene speelplaats zet leerlingen aan om te bewegen in de frisse lucht. De beplanting zorgt voor natuurlijke schaduw in de zomer en laat licht door in de winter. De bladeren verkoelen, geven rust en temperen het lawaai tijdens de pauzes. De gevarieerde, groene ruimte stimuleert sociale interactie. Kinderen met gedrags- of leerproblemen blijken buiten soms makkelijker hun plaats te vinden. Ze worden rustig, concentreren zich beter, of krijgen de kans te laten zien wat ze wel goed kunnen.

Van de autobank naar de schoolbank, of samen met klasgenoten uitwaaien op de fiets? Met een aangepaste inrichting en infrastructuur kan de school de actieve verplaatsingen van en naar school stimuleren.

De groene speelplaats wordt ingezet als instrument voor het gezondheidsbeleid op school, naast en tegelijk met andere initiatieven en maatregelen (vorming geven, bewegingsactiviteiten organiseren, schoolvervoerplan uitbouwen, het goede voorbeeld geven, gezonde drank en voeding aanbieden enz.).

Meer natuur is goed voor... de natuur. Een groene ruimte vormt een stapsteen in de (stedelijke of natuurarme) omgeving, waar dieren en planten hun plaats vinden. Zo levert de speelplaats een bijdrage aan het behoud van de biodiversiteit.

Bomen, struiken, planten (ook op gevel en dak) verbeteren het leefmilieu want ze zorgen voor een betere luchtkwaliteit; er is minder fijn stof, temperatuur en geluidshinder worden gematigd. Het vergroenen van de schoolspeelplaats vermindert het 'hitte-eilandeffect' (de stedelijke opwarming in de zomer). Meer vegetatie en een waterdoorlatende ondergrond hebben als positief gevolg dat er meer regenwater in de grond kan dringen. Daardoor gaat de grondwatertafel minder dalen. En daardoor kan men ook voorkomen dat rioleringen tijdens regenperiodes overbelast geraken(en voorkomt men het daarmee gepaard gaand overstromingsgevaar).

Uiteraard worden kwaliteitsvolle speelplaatsen milieuvriendelijk beheerd, zonder pesticiden of herbiciden. Sinds 1 januari 2015 is het gebruik hiervan op school bij wet verboden.

3 Gezond, en goed voor het leefmilieu

INFORMATIE

Lichamelijke gezondheid - Gewicht

▪ **Kinderen worden zwaarder.**

In Vlaanderen is één op vijf kinderen tussen 4 en 14 jaar te zwaar. In 2011 was 12% van de 2-9-jarige kinderen in Nederland te dik en 4% veel te dik, en deze percentages vertonen een stijgende lijn. Van de niet-westerse jongeren is maar liefst 20% te dik.

▪ Er zijn aanwijzingen in de literatuur dat voldoende beweging op zich van groot belang is voor de gezondheid, ook al is er in samenhang hiermee niet altijd sprake van een gezond geachte gewichtssituatie. In onderzoek onder volwassenen lijken beide (beweging en gewicht) een onafhankelijke invloed op de gezondheid te hebben. Door alleen de rol van lichamelijke activiteit met het oog op overgewicht te beschouwen, wordt dus het **belang van lichamelijke activiteit voor de gezondheid** onderschat. Er bestaan ook aanwijzingen voor het effect van contact met de natuur via buiten spelen, op de gezondheid en het welzijn van kinderen. Naast deze 'andere bijdragen' van het buiten spelen, heeft de tijd besteed aan buiten spelen en aan sporten - ook na correctie voor

wel/geen overgewicht - een voorspellende waarde voor de gezondheid.

Lichamelijke gezondheid - Beweging

- Slechts één op vier jongens en één op zes meisjes beweegt voldoende. Volgens **de norm** voor fysieke activiteit moeten jongeren (van 6 tot 20 jaar) minstens 60 minuten per dag bewegen aan matige intensiteit, en peuters en kleuters drie uur per dag (ook licht intensief bewegen).
- Een studie geeft aan hoeveel Belgische jongeren minstens 60 minuten per dag bewegen aan matige intensiteit. Bij jongeren (12- tot 18-jarigen) was dat 13,3% in 2006 en 13,1% in 2010; bij 12- tot 14-jarige meisjes was dat 15% in 2006 en 13% in 2010.
- Op basis van een kleine studie met **versnellingsmeters** beweegt gemiddeld 48% van de Vlaamse kleuters minstens 60 minuten per dag aan matige intensiteit. Bij lagereschoolkinderen is dit nog gemiddeld 36% en bij jongeren 24%. In alle leeftijdscategorieën lagen de percentages significant lager bij meisjes dan bij jongens.
- Kinderen bewegen minder en hebben een minder goede conditie dan vroeger. In 2010 voldeed nog minder dan de helft van de Nederlandse 4- tot 17-jarigen aan de beweegnormen. Eén op de acht jongeren is inactief. Vooral meisjes en niet-westerse jongeren bewegen te weinig.
- Meisjes zijn gemiddeld actiever op natuurlijke speelplekken dan op betegeld terrein omdat ze daar minder rondhangen, terwijl jongens juist actiever zijn op betegeld terrein omdat ze daar meer tijd besteden aan voetballen en andere sport- en spelactiviteiten. Uiteraard gaat het hier over gemiddeld gedrag, niet alle jongens zijn goede voetballers en er zijn natuurlijk ook meisjes die graag en goed voetballen...
- De Stichting Vlaamse Schoolsport pleit voor een meer actief toezicht. Leerkrachten hebben een voorbeeldfunctie. Via een aangename, groene speelplaats kun je hen triggeren om hun pauzes buiten te nemen (in plaats van in de koffieruimte).

Stimuleer **actieve verplaatsingen** van en naar school (fietsen, te voet) door de inrichting van de speelplaats (denk ook aan de toegangspoort, oprit en straat), zowel bij leerlingen als leerkrachten en ouders. Vervang de park- en ridezone vlak voor de schoolpoort door een **autovrije en veilige ontmoetingsplek met fietsenstalling**.

- **Speelkoffers** leiden tot significant meer beweging bij lagereschoolkinderen. De speelkoffers bevatten naast materiaal (springtouwen, lange springtouwen, frisbees, vangballen, circusmateriaal, scoops, pitzakken, diablo, plastic hoepels, badmintonracket, enz.) ook **bewegingskaarten** met voorbeelden van spelen. Ze werden gepromoot door de begeleiders.
- Doorslaggevende factoren voor meer beweging bij kinderen tijdens de kinderopvang:
 - opleiding, vorming en activerend toezicht;
 - meer speeloppervlakte per kind;
 - aanwezigheid van groen en open speelruimtes;
 - de kwaliteit eerder dan de aanwezigheid van vast buitenmateriaal;
 - het type eerder dan de hoeveelheid draagbaar spel materiaal is belangrijk.

Lichamelijke gezondheid - Andere aspecten

- Schoolkinderen gaan **meer groente en fruit eten** als ze met de klas in een moestuin werken. Kinderen die alleen voorlichting krijgen over gezonde voeding leren wel dat groente en fruit gezond zijn, maar brengen deze kennis niet in de praktijk.
- Een extra hectare groen betekent voor de **gezondheidskosten** in Vlaanderen een voordeel van ongeveer 10.000 euro (bij een gemiddelde bevolkingsdichtheid).
- Buiten spelen blijkt volgens verschillende onderzoeken belangrijk voor ons immuunsysteem. Zo komen kinderen in de zandbak in contact met heel wat onschadelijke bodemmicro-organismen en met bacteriën (waaronder veel 'gunstige bacteriën'). De opbouw van een goede **weerstand** is nog een argument voor groene speelruimte.
- De fysieke schoolomgeving heeft een grote invloed op het gezondheidsgedrag van de leerlingen. De school kan de gezonde keuze stimuleren door de (her)inrichting (geschikte architectuur, voldoende ruimte voor beweging, groen) en voorzieningen voor leerlingen en personeel (drankenaanbod, aanbod bewegingsactiviteiten, EHBO-post, enz.). Plaats om tot rust te komen (zithoekjes, snoezelruimte enz.) bevordert het welbevinden.
- Veel kinderen (en volwassenen) hebben vandaag een tekort aan **vitamine D**. 30% van de gehospitaliseerde kinderen tussen 6 en 46 maanden vertoonde tijdens de wintermaanden een ernstig tekort aan vitamine D. Bij meer dan de helft van kinderen tussen 4 en 11 jaar werd een tekort aan vitamine D vastgesteld. Het lichaam produceert zelf vitamine D **onder invloed van de zon**. Een kwartiertje per dag in de zon volstaat. Meer tijd buiten doorbrengen, is de boodschap.
- In België is 30% van de bevolking **allergisch** voor een of andere stof. Dit aantal neemt jaarlijks toe, vooral bij kinderen. Deze stijgende trend wordt wereldwijd vastgesteld. Er is een relatie met toenemende luchtverontreiniging, maar die is niet eenduidig en niet de enige verklaring. De **hygiëne-hypothese** stelt dat er een omgekeerd verband is tussen de infectiedruk op jonge leeftijd en de kans op de ontwikkeling van allergieën. Diverse onderzoeksresultaten voeden deze hypothese: allergie en astma komen minder voor op het platteland dan in de stad, minder bij kinderen van landbouwers met dieren, en minder in gezinnen met huisdieren, ook minder bij de jongste kinderen in grote gezinnen, en meer in 'propere' verwesterde middelen. Ook het toegenomen antibioticagebruik zou een invloed hebben. Het is dus van belang ons immuunsysteem van kindsbeen af te prikkelen en te trainen om ons tegen allergie en astma te beschermen. We moeten kinderen **niet té veel wassen**, niet te veel schrik hebben van besmettingen en niet té hygiënisch zijn. Een overprikkeling met allergenen in de eerste levensjaren blijkt dan weer nefast: kinderen geboren in de periode van berkenstuifmeel vertonen een hoger risico voor berkenpollenallergie op latere leeftijd. Het lijkt zaak om allergenen te vermijden bij zeer jonge kinderen (dus geen *berken* in de tuin van de crèche) maar het is geen oplossing om maar alle pollengenererende planten te vermijden.

- Eén op acht mensen in Europa lijdt aan een graspollenallergie. Tijdens het **pollenseizoen** (vanaf januari voor hazelaar tot eind augustus voor bepaalde grassen, en tot in het najaar voor andere soorten) leidt stuifmeel dat door de wind wordt verspreid tot allergische reacties.

Mentale gezondheid

- Wie vaak in contact is met groen, herstelt sneller van ziekte. Groen maakt **weerbaarder tegen stress** en heeft een positief effect op de mentale gezondheid van ziekenhuispatiënten. Groen in de buurt zet aan tot bewegen en aan sport doen. Een groene buitenruimte bevordert creatief spel bij kinderen, stimuleert interactie en vermindert de symptomen van ADHD. Ook de cognitieve ontwikkeling van kinderen zou verbeteren. Hun bewustzijn en vaardigheden om te redeneren en te observeren worden daardoor aangescherpt. Kinderen die geregeld buiten spelen, zijn minder vaak ziek en hebben een betere motoriek (coördinatie, evenwicht en behendigheid).
- Het belang van 'groen' in vergelijking met 'beton' voor het welbevinden en de (psychische) gezondheid van mensen wordt zwaar onderschat. Het veel geciteerde onderzoek van de Am. Ulrich documenteert het effect van een ziekenhuiskamer met uitzicht op groen versus die met uitzicht op een stenig plein: de patiënten met zicht op groen konden **het ziekenhuis gemiddeld een tweetal dagen vroeger verlaten**.
- Groene schoolpleinen hebben een positief effect op het **concentratievermogen van jongens**.
- Kinderen met ADHD kunnen zich beter concentreren tijdens of na een verblijf in een natuurlijke omgeving.
- Jonge kinderen in kinderdagverblijven in Zweden scoren beter op een test die de kans meet om ADHD te ontwikkelen als er in de omgeving van het kinderdagverblijf veel bomen, struiken en heuvelachtige terreinen zijn.

Leefmilieu - Luchtkwaliteit

- Groen werkt als een filter. Planten en bomen filteren fijn stof, dioxines en andere verontreiniging uit de lucht. Een *beuk* met een stamdikte van een meter haalt elk jaar 1,3 kg fijn stof uit de lucht. *Klimop* verwijdert 6 g fijn stof per vierkante meter per jaar. Honderd meter haag filtert jaarlijks ruim **360 kg CO₂** uit de lucht.
- De stijgende ozonconcentratie is een probleem in Vlaanderen, vooral in de steden, waar ook het hitte-eilandeffect speelt. Groen verwijdert ozon. De Vlaamse Instelling voor Technologisch Onderzoek (VITO) berekende dat een verdubbeling van de stedelijke vegetatie in de agglomeratie Antwerpen de lokale ozonconcentraties met 4% kan verminderen.
- Goede **ozonfilterende boomsoorten** zijn *berk, es, iep en linde*. Beperk de aanplant van *plataan, eik, robinia, wilg, populier* (boomsoorten die vluchtige organische stoffen uitscheiden die kunnen leiden tot ozonvorming).
- Een studie van het VITO geeft aan dat de filterende werking van vegetatie op de luchtverontreiniging ongeveer 54 euro per kilogram fijn stof aan **maatschappelijke kosten** bespaart.
- Meer groen draagt bij aan een betere luchtkwaliteit door de opslag van CO₂ in bomen, **waterplanten** (*riet*), gevelgroen en dakvegetatie (*sedum*).

Leefmilieu - Temperatuur

- Groen bevordert de leefkwaliteit en verbetert het microklimaat in de wijk. Bomen, struiken en zelfs gevelgroen hebben een milderend effect op lawaai en zomerse hitte.
- De bladeren van loofbomen en struiken vormen in de zomer een natuurlijk zonwerend scherm (voor zongeorienteerde beglazing). In de winter zijn de bomen kaal en laten ze de zon binnen. Deze **natuurlijke zonnewering** voorkomt oververhitting van de klaslokalen in de zomer en verhoogt het comfort van leerlingen en leerkrachten.

- Bebouwde en verharde gebieden warmen sneller op dan natuurlijke omgevingen (**hitte-eilandeffect**). Dit heeft gevolgen voor energieverbruik, luchtverontreiniging, menselijke gezondheid (**hittestress**). De bomen, struiken en gevelbeplanting zorgen voor schaduw. Ook de verdamping van water via de bladeren resulteert in een temperatuurdaling.
- De plantaardige bedekking op groendaken geeft door verdamping en evapotranspiratie een deel van het regenwater terug af aan de atmosfeer. De vegetatie regelt mee het vochtgehalte van de lucht.
- Op koude winterdagen kan groen als windstopper werken en zo warmteverliezen verminderen. Dat speelt sterker bij open bebouwing dan bij dichte stedelijke bebouwing. De effectiviteit van bomen als windstoppers hangt af van hun hoogte, omvang en doorlatendheid. Vooral groenblijvende naaldbomen aan de noordkant van gebouwen kunnen een bijdrage leveren.
- Groendaken zijn erg doeltreffend om de omgevingstemperatuur te verlagen. Boven een groendak kan de omgevingstemperatuur tot 40° C lager zijn dan boven een klassiek dak, waar de temperatuur kan oplopen tot 70° C. Ook gevelbegroeiing heeft een koelend effect en het effect op het straatniveau is vermoedelijk groter dan dat van groendaken.
- Net als straatbomen heeft gevelgroen door de sterke beschaduwing in eerste instantie een verkoelend effect op het gebouw. Aangezien de bladeren dicht bij de gevel liggen, speelt ook de koeling door evapotranspiratie een rol. De luchtlaag tussen de groene gevel en de muur van het gebouw isoleert extra en reguleert de

temperatuurhuishouding binnen en buiten het gebouw. Tussen de groene buitenkant en de binnenruimte kunnen duidelijke temperatuurverschillen ontstaan. De vergroening leidt tot een daling met gemiddeld 0,2 tot 1,2° C van de temperatuur op leefniveau en resulteert in een **energiebesparing voor koeling** (airconditioner) van 4 tot 40%. In een studie uit Singapore werd een maximaal verschil van 3,3° C gemeten tussen verschillende groene gevels en een controlemuur.

Leefmilieu - Geluid

- 27% van de Vlamingen ondervindt geluidsoverlast, voornamelijk van verkeer en vervoer. Vegetatie is een belangrijke geluidsdemper. **Verstrooiing van de geluidsgolven** door stammen en takken zorgt voor een afname van het geluidsniveau en minder direct doorgaand geluid. Absorptie door de onverharde bodem en verminderde windsnelheid zorgen voor indirecte geluidsdemping. Niet alleen vrijstaande bomen, struiken en hagen maar ook groendaken en begroeide aarden wallen absorberen het geluid. **Ruisende bladeren** worden vaak als positief ervaren en camoufleren het storende geluid van bijvoorbeeld verkeer.
- Groene daken verminderen de weerkaatsing van geluid met circa 3 dB en de geluidsisolatie van een dak met 8 dB.

- Geluidsgolven doven deels uit tussen de planten en in de substraatlaag (van een groendak). Hoe dikker de substraatlaag, hoe groter de massa en hoe beter de **geluidsisolatie** van een groendak. Een grondlaag van 20 cm kan reducties tot 46 dB geven. Met een extensief groendak zijn reducties met 3 tot 10 dB haalbaar.
- Naast zijn thermisch isolerend effect heeft gevelgroen ook een geluiddempende werking. De precieze grootte hiervan is echter moeilijk te meten. Zowel warmte- als geluidsisolatie is sterk afhankelijk van het aantal vensters, deuren e.d. Maken die een grote oppervlakte uit, dan zal dat het isolerende effect van het gevelgroen gedeeltelijk tenietdoen.

Leefmilieu - Water

- In de jaren '70 was 4% van de grondoppervlakte in Vlaanderen verhard, nu zitten we al aan 10% en het blijft verder stijgen. Het regenwater dringt op verharde plaatsen niet in de grond maar komt rechtstreeks in de riolering terecht. Dit water vult de grondwatertafel niet aan maar stroomt via rivieren naar de zee. Mededoor ons hoog waterverbruik, zorgt dit voor een dramatische daling van het grondwaterpeil. In West-Vlaanderen is het peil al met meer dan 100 meter gezakt. In Vlaanderen is het in feite **erger gesteld dan in het droge Spanje**. Vlaanderen moet nu al een deel van zijn drinkwater invoeren uit Wallonië, Nederland en Frankrijk.
- De verstedelijking en verharding van de bodem zorgen voor moeilijke infiltratie van hemelwater waardoor de **grondwatertafel** zakt. In regenrijke periodes raken riolen en waterzuiveringsinstallaties overbelast, met overstromingen als gevolg (waardoor ongezuiverd afvalwater in rivieren terechtkomt). Duurzame scholenbouw streeft naar meer mogelijkheden voor infiltratie van hemelwater in de bodem (onverharde oppervlakten), vasthouden van hemelwater op de site (vegetatie, vertraagde afvoer, **wadi's**, enz.) en hergebruik (voor toepassingen die geen drinkwaterkwaliteit vereisen).
- Een groot deel van het regenwater in steden valt op daken (40 tot 50%) en vloeit naar de riolering. Een **groendak vormt een buffer**: een groot deel van het regenwater (30 tot 50%) wordt gefilterd en geabsorbeerd door de plantaardige bedekking, het substraat en de draineerlaag. Een bijkomend voordeel is dat het resterende regenwater wordt gezuiverd en dat de natuurlijke zuurtegraad wordt verminderd dankzij de minerale zouten in het substraat.
- Meer groen helpt wateroverlast te voorkomen. In een stadsdeel waar meer dan 75% van de oppervlakte verhard is, stroomt 55% van de neerslag meteen af. In de natuur is dat slechts 10%, doordat bodem en planten de neerslag **opslorpen**. Een groene tuin voert slechts 17% van het regenwater af in vergelijking met een verharde tuin. De stad Frankfurt investeerde in meer groen waardoor de hoeveelheid water die uit de stad wordt afgevoerd in 2008 verminderde van 94,2 miljoen m³ tot 65,9 miljoen m³, wat een belangrijke kostenbesparing betekent. Groendaken houden 50 tot 90% van het regenwater vast (afhankelijk van de seizoenen en de intensiteit van de neerslag) en beperken daardoor het overstromingsrisico.

INRICHTING EN BEHEER

Luchtkwaliteit

- Goede **ozonfilterende boomsoorten** zijn *berk*, *es*, *iep* en *linde*. Beperk de aanplant van *plataan*, *eik*, *robinia*, *wilg*, *populier* (boomsoorten die vluchtige organische stoffen uitscheiden die kunnen leiden tot ozonvorming).
- Gevelgroen filtert de lucht. Vooral *wingerd* en *klimop* zorgen voor een hoge dichtheid aan bladeren en verwijderen effectief fijn stof uit de lucht.
- Zorg voor (veel) vegetatie. Denk ook aan minder voor de hand liggende ruimten: parking, oprit, muren (gevelgroen) en de daken van gebouwen of de fietsenstalling (extensief of intensief (betreedbaar) groendak). Zo krijg je aanzienlijk meer groen **zonder te beknibbelen op de speelruimte**.
- Sommige gevelbeplanting is giftig of kan de muur beschadigen, maar er zijn ook heel wat geschikte, veilige en mooie soorten te vinden. Voor de keuze van gevelgroen doet EcoHuis Antwerpen de volgende aanbevelingen:
 - Kies voor stevige en duurzame klimhulpen of voor zelfhechtende planten.
 - Gebruik inheemse of ingeburgerde soorten. Bv. zelfhechtende *klimop* (giftige bessen: snoei de onderste

1,5m) of *wingerd*, of niet-zelfhechtende *bosrank* of *kamperfoelie* (giftige rode bessen, niet geschikt voor kleine kinderen). Ook kleinfruit of leifruit doet het goed aan een gevel.

- Door een doordachte combinatie van soorten krijg je het **hele jaar door kleur aan de muur**. Er zijn winterharde gevelplanten, of planten die in de winter bloeien of mooie najaarskleuren krijgen. Andere soorten krijgen mooie, geurende bloemen in de lente of zomer.

Temperatuur

- Bladverliezende planten voor de westelijk en oostelijk georiënteerde gevels (waar lage zonnestanden voorkomen en dus veel naar binnen vallende zonnestralen) zorgen voor **natuurlijke beschaduwing** in de zomer en laten toch in de winter zonlicht naar binnen vallen.

Water

- Beperk de verharde oppervlakte. Ga na of de verharding waar steeds weer (on)kruiden de kop opsteken, niet beter wordt vervangen door bijvoorbeeld een grasveld. Of opteer voor een **waterdoorlatende verharding** (zoals grasdallen of betontegels met brede open voegen). Op een intensief bespeelde plek blijft de begroeiing vanzelf kort.
- Let op de waterkwaliteit van speelwater. Voor kleine kinderen (baby's, peuters) moet het water van **drinkwaterkwaliteit** zijn. Op school kan regenwater gebruikt worden voor spel, maar zorg er dan wel voor dat dit niet uitnodigt om ervan te drinken. Sensibiliseer de kinderen, maak goede afspraken, en zorg dat aftappunten van regenwater niet op mondhoogte zitten of zorg voor beveiligde kraantjes.
- Promoot het gebruik van regenwater (**bord vegen**, planten begieten, schoonmaken) en wees zuinig met water. Plaats een regenwaterton of -put met een kraantje of pomp, op plaatsen waar de kinderen het regenwater gemakkelijk kunnen gebruiken.
- Overweeg een groendak. **Extensieve groendaken**, begroeid met mossen, vetplanten en grassen, worden gekenmerkt door oppervlakkige beworteling en een beperkt meergewicht, en zijn vooral geschikt voor platte daken. **Intensieve groendaken**, begroeid met grassen, struiken en zelfs bomen, vereisen een diepere beworteling en dus vaak een aangepast dak en een versteviging van de structuur van het gebouw. Op een fietsenstalling kan een groendak.
- Particulieren en soms ook bedrijven en scholen krijgen sinds 2002 **subsidies** voor de aanleg van een groendak (onder meer Gent, Turnhout en Diest). Een extensief groendak kost volgens het Departement Leefmilieu en Energie 20 tot 65 euro per m². Het EcoHuis Antwerpen biedt scholen praktische informatie over groendaken en daktuinen.

Geluid

- Voor een **geluiddempend effect**, plant je de vegetatie zo dicht mogelijk bij de geluidsbron en zo dicht mogelijk op elkaar. Varieer hogere bomen, struiken en bodembedekkers en gebruik soorten met een dicht gebladerte, bij voorkeur wintergroen.
- Op ommuurde speelplaatsen werken de gebouwen als **klankkast**. Klimplanten zorgen voor forse geluiddemping en meer comfort tijdens de pauzes.

Andere milieuaspecten

- Kinderen die op een onverharde speelplaats spelen, brengen onvermijdelijk zand en modder mee in de klas. Neem reeds bij het ontwerp maatregelen en zorg voor materiaal: **pantoffels in de klas**, een laarzenrek in de hal, een sas met matten, borstelmatten (**zoals in manèges**) aan de buitendeuren, buitentrapp in metalen roosters (waar het zand door valt), betrek actief het onderhoudspersoneel, maak een goede keuze van de top laag van speelheuvels.
- Bij verwerking van bepaalde materialen zoals dolomiet, kunnen nutriënten uitspoelen die een invloed kunnen hebben op de omliggende vegetatie. Belangrijk is ook dat de verharding **water- en**

luchtdoorlatend is. Daarvoor moeten zowel de toplaag, de fundering als de onderfundering waterdoorlatend zijn.

- Onderhoud het groen **zonder pesticiden of herbiciden**. Sinds 1 januari 2015 is pesticiden- en herbicidenvrij beheer verplicht voor openbare besturen en instellingen, dus ook voor scholen. Een onkruid- en mosvrij gazon ziet er misschien netjes uit maar een soortenrijk grasland is een pak gezonder.

SCHOOLVOORBEELDEN

Gezondheid

- Tussen 2014 en 2016 realiseren 70 scholen in Nederland een **Gezond Schoolplein** met Jantje Beton. Ze werken rond de volgende pijlers: bewegen en spelen, rookvrij, groen, buitenlokaal, na schooltijd open, inrichten en onderhouden, **label 'gezonde school'** en inspiratie voor anderen. De scholen ontvangen een financiële bijdrage, begeleiding en ondersteuning. Ook scholen die niet geselecteerd zijn, kunnen aan de slag met behulp van advies, materialen en tips van de partners.
- In Vlaanderen bundelt Vigez informatie, **instrumenten** voor visievorming en zelfevaluatie, en projecten rond diverse gezondheidsthema's voor scholen, zoals voeding en drank, tabakspreventie, beweging, veiligheid en hygiëne, geestelijke gezondheid en welbevinden, seksualiteit, milieuzorg enzovoort.
- Scholen moeten een **gezondheidsbeleid** uitstippelen om invulling te geven aan de eindtermen en ontwikkelingsdoelen met betrekking tot gezondheid. Vigez biedt scholen informatie en instrumenten die hen daarbij kunnen helpen.
- Leefschool De Vlieger (Oostende) verhoogt het welbevinden en de gezondheid van de leerlingen door een doorgedreven participatiecultuur.
- Basisschool 't Klavertje (Wenduine) stelt gezondheidsbeleid als prioriteit in het schoolwerkplan.

Leefmilieu

- De leerlingen meer **'waterbewust'** maken en sensibiliseren voor duurzaam watergebruik kan bijvoorbeeld door drinkwaterfonteinjes of kraantjes te plaatsen maar ook door de waterstromen op de site zichtbaar te maken. Regenwater kan gekoppeld worden aan spelplezier (regenwaterton of -put met pomp voor waterspel op warme dagen), een **wadi** (**waterafvoer door drainage en infiltratie**), of horizontale afvoeren (**speelgootjes**) waar kinderen rechtstreeks in contact komen met het water.
- Een leuk idee om regenwater zichtbaar te maken, is een grijze regenpijp langs de gevel vervangen door een kunstige **waterspuwer** en open watergootjes naar een infiltratieplek.
- Op een groendak kun je bijenkorven zetten. Informeer je goed en werk samen met een (stads)imker. In Antwerpen staan bijenkasten op het groendak van het EcoHuis (sinds 2011) en de Arenbergschouwburg. Een van de Antwerpse stadsimkers is Micha De Herdt.
- De leerlingen legden het groendak op de Broederscholen (Sint-Niklaas) geheel milieuvriendelijk aan.
- **Spectaculair** lijkt het ontwerp voor de nieuwe campus in Knokke (basisonderwijs) met groendak, binnentuin en een volledig gelijkvloers gebouw.
- Basisschool Zonnekind (Kalmthout) maakt deel uit van het pilootproject **'passiefscholen'** van de Vlaamse overheid. Een groenzone in het midden van de schoolsite scheidt de nieuwe kleuterschool van de lagere school.
- Waterafkoppeling van daken heeft een bijzondere educatieve waarde. Kinderen en volwassenen zien en ervaren hoe makkelijk je regenwater kunt recyclen en vasthouden in leerzame, speelse, natuurrijke waterpartijen. Een mooi voorbeeld van **anders omgaan met water** op het schoolterrein is de Vrije School in Heerlen, Nederland. Het boek 'Water: een boek om uit te putten' biedt hierover heel praktische informatie, inclusief veel 'water-doe-dingen' voor kinderen van 4 tot 12 jaar.

4 Van buiten leren

Spelen is leren

Vraag kinderen wat ze op de speelplaats doen en je krijgt een resem antwoorden: spelen, voetballen, hollen, babbelen, fietsen, op de handen staan, klimmen, zitten, lezen... Wat waarschijnlijk niet in het rijtje voorkomt is... *leren*. Nochtans leren kinderen ontzettend veel terwijl ze buiten spelen.

In spel en sport worden kinderen uitgedaagd, moeten ze problemen oplossen en creatief zijn, doen ze kennis op en oefenen ze allerlei vaardigheden. Door actief en avontuurlijk spel ontwikkelen de kinderen behendigheid en motorische vaardigheden. Komt er wat uitdaging aan te pas dan leren kinderen hun eigen grenzen kennen – wie is de snelste, wat kan ik, wat lukt me (nog) niet, wat durf ik, waar heb ik hulp nodig? Zo verwerven ze 'risicocompetenties': ze leren risico's inschatten en er veilig mee omgaan.

Kinderen verbeteren de fijne motoriek als ze mogen spelen en experimenteren met zand, steentjes en allerlei los materiaal. Door te bouwen en te experimenteren ervaren ze fysische en biologische krachten en processen. Denk maar aan het verdampen van water, het hefboomeffect bij het verplaatsen van zware stenen, communicerende vaten bij het spelen met zand en water. enz.. Wanneer ze later, in lessen fysica en chemie, deze fenomenen verklaren en benoemen, komen die ervaringen goed van pas. Op een groene speelplaats ontdekken leerlingen de natuur en doen ze kennis op over planten, dieren, het weer... Vrienden maken, ruzies bijleggen, spelletjes organiseren, een wedstrijd houden, kortom samen spelen appelleert aan sociale vaardigheden. Scholieren kunnen verantwoordelijkheden opnemen in het beheer van de speelplaats, ze kunnen originele middagactiviteiten organiseren, er reclame voor maken, leerlingen uitnodigen enz. Dit geeft een boost aan het samenleven op school.

Een klas zonder muren

Een goed gelegen zithoek of arena wordt een buitenklas, een wilgenhut een welgekomen knusse plek om te lezen of voor te lezen. De groene setting werkt motiverend. Ook voor lessen wiskunde, biologie, muzische vakken, lichamelijke opvoeding enz. kunnen de leerlingen naar buiten, zowel in basis- als het secundair onderwijs. Een gevarieerde, groene buitenruimte leent zich uitstekend tot ervaringsgericht leren: voor de wiskundeles kun je iets opmeten, een gedicht buiten voordragen vraagt een ander stemgebruik, onderwerpen uit de biologieles liggen buiten voor het rapen enz.

In tegenstelling tot wat veel leerkrachten vrezen, kunnen leerlingen zich in de buitenlucht goed concentreren. Voorwaarde is dat de buitenklas een volwaardige plaats in het lesgebeuren heeft. Een eenmalige of sporadische stap naar buiten heeft vaak niet het gewenste effect (leerlingen zijn uitgelaten en lopen alle kanten op).

Een fris hoofd

Tijdens een ontspannende speeltijd leven de leerlingen zich uit en dat geeft hen positieve energie voor het volgende klasmoment. Alleen al het uitzicht op groen vanuit de klas is beter dan een uitzicht op gebouwen.

En uiteraard is buiten zijn en buiten spelen op zich uiterst waardevol, zonder dat je er een duidelijke finaliteit aan hoeft te koppelen.

4 Van buiten leren

INFORMATIE

Algemene leerkanalen en ontwikkeling

- Onderzoek in Noorwegen toont aan dat kinderen van 5 tot 7 jaar flink vooruitgaan in hun motorische ontwikkeling als ze een jaar lang elke schooldag in het bos mogen spelen. De kinderen maakten bijvoorbeeld nauwelijks nog **wankelingen** tijdens een balanceertest waarbij ze 30 seconden op één been moesten staan, terwijl een controlegroep die op het schoolplein bleef spelen vaker dan drie keer wankelde.

- Al te vaak gaat alle aandacht naar het gebouw en de klas, en ziet men de buitenruimte als de plek waar kinderen **'alleen maar wat spelen'**. Besef dat binnen én buiten samen de leeromgeving vormen op school en dat spelen een erg belangrijke vorm van leren is voor kinderen.

- Met een natuurrijke buitenruimte kun je eindeloos veel werkvormen ontwikkelen voor de biologielessen en voor natuur- en milieueducatie, maar ook voor taalonderwijs, wiskunde en kunstzinnige activiteiten. Veel mensen met een creatief of kunstzinnig beroep leggen trouwens een verband met hun **jeugdervaringen** in de natuur.
- Een groen schoolplein stimuleert het leren op een alternatieve manier. Zintuiglijk leren is belangrijk, zeker voor basisschoolkinderen. Dit gebeurt tijdens het spel, maar kan ook in de lessen. **De les 'komt beter binnen'** wanneer leerlingen zien, voelen en ervaren: oppervlakte berekenen door tegels te meten en te tellen, onderdelen van planten benoemen met 'echte planten' in de tuin, enz. Voorwaarde is dat de leerkrachten leren hoe ze het plein maximaal in hun lessen kunnen gebruiken en dat ze ermee durven te experimenteren.
- De leeromgeving houdt niet op aan de deur van de klas maar ook niet aan de schoolpoort. Het is belangrijk linken te leggen met de 'buitenwereld' en geregeld naar buiten te trekken. Heb aandacht voor wat groeit, niet enkel in de schooltuin, maar ook in het natuurgebied en op de akkers. Bezoek eens een landbouwbedrijf.
- De publicatie 'Buiten spelen': enorm veel ontwikkelingsdoelstellingen voor kleuters kunnen bereikt worden door buitenspel.
- Een gevarieerde groene speelplaats biedt kansen om efficiënt, duurzaam en op een speelse wijze een heel pak ontwikkelingsdoelen en eindtermen te realiseren. Enkele voorbeelden:

Lager onderwijs: WO1.22 gezondheid en milieu - de leerlingen kunnen bij de verzorging van dieren en planten uit de omgeving zelfstandig basishandelingen uitvoeren, of B 1.6 attitudes bewegen: de leerlingen tonen in het bewegen een intuïtief, maar ook een bewust kennen, aanvoelen, omgaan en rekening houden met de eigen lichaamskenmerken, -mogelijkheden en -beperkingen.

Secundair onderwijs: VOET context 4.1 - de leerlingen participeren aan milieubeleid en -zorg op school, of VOET context 5.2: de leerlingen passen inspraak, participatie en besluitvorming toe in reële situaties.

Kleuteronderwijs: ontwikkelingsdoel 2.10: kleuters ontwikkelen een goede hygiënische gewoonte en weten dat zij schoeisel en kledij moeten aanpassen aan de omstandigheden, of

ontwikkelingsdoel 1.12: kleuters weten dat ze door inname van sommige producten en planten ziek kunnen worden.

- Een niet te onderschatten voordeel is minder lawaai en een **gevoel van ruimte**. Vooral in de kleuterklas kan het lawaaiër zijn. Buiten krijgen de kleuters meer kansen om te leren uit hun eigen ontdekkingen, en meer kansen tot zelfstandigheid en zelfredzaamheid.
- Uit Nederlands onderzoek blijkt dat kinderen van 'niet-westerse herkomst' vaker **bang** zijn voor de natuur. Van de 6-10-jarigen uit deze groep is 70% een beetje of best wel bang om uit een boom te vallen, 55% is bang voor wespen en bijen.
Uit ervaringen van JNM in Brussel blijkt hetzelfde, maar JNM benadrukt wel dat als het ijs eenmaal gebroken is, en de kinderen voluit opgaan in hun spel in de natuur, alle kinderen zonder onderscheid genieten.
- Op groene schoolpleinen ervaren kinderen de veranderingen van de seizoenen. Zij leren takjes, steentjes en bloemetjes sorteren. Op sommige pleinen vind je **zelfs eetbaar groen**. Dit alles maakt het spel rijker en leerzamer dan op een plein met alleen tegels.
- Buiten kunnen kinderen veel meer echte ervaringen beleven, wat belangrijk is om **(natuur)fenomenen te begrijpen**. Als kinderen iets zelf hebben gezien, gemaakt, beleefd, dan is het makkelijker om de verklaring ervoor later ook te leren (bv. het verdampen van water, het hefboomeffect om een zware steen op te heffen, .e.d.).
- De inrichting van het schoolplein moet lichamelijke en geestelijke ontwikkeling stimuleren, door de volgende mogelijkheden te bieden: ontwikkeling van vaardigheden en handigheid, ontwikkeling van balans, eigen grenzen leren kennen, uitdaging, **constructie en destructie**, creativiteit (zelf een spel verzinnen), inschattingsvermogen (breekbaarheid van materiaal), fantasie. En dit voor diverse leeftijdsgroepen en diverse soorten kinderen (van actief tot passief).

Sociale vaardigheden en ontmoeting

- Een natuurrijke omgeving versterkt de sociale relaties. Vertrouwde plekken in de omgeving om je **met vrienden** te kunnen terugtrekken, spelen daarbij een belangrijke rol. Er is onderzoek gedaan onder kinderen van 7 tot 12 jaar die verhuisden van een 'kale' naar een 'groene' omgeving.
- Op speelpleinen ontstaan vriendschappen voor het leven. Die worden vaak gesmeed in de zandbak, of samen bouwend aan een kamp.

- Samen (buiten) spelen met kinderen stimuleert sociale vaardigheden en sociale cohesie. Ook de emotionele ontwikkeling, ruimtelijke oriëntatie, ruimtelijk bewustzijn, cognitieve vaardigheden, tijdsbeheer en ontspanning worden met buiten spelen in verband gebracht. Een ander element dat aan het buiten spelen verbonden wordt, is het **zelfstandig organiseren van het spelen**; daarbij komen het organisatievermogen van kinderen en hun zin voor initiatief extra aan bod.
- De school is vaak de enige plek waar jongeren uit **verschillende leefwerelden elkaar ontmoeten**. Pauzes zijn kansen om hun eigen leefwereld te verruimen, te ontdekken wat ze gemeenschappelijk hebben met anderen, maar ook wat de verschillen zijn en hoe je daarmee omgaat. De lesvrije tijd op de speelplaats biedt kansen om elkaar informeel te ontmoeten, geeft **ruimte voor dialoog**, en om je talenten te ontdekken. Op de speelplaats kunnen scholieren ook hun interculturele competenties aanscherpen. Inzetten op de speelplaats versterkt het beleid van de school op het vlak van diversiteit en kwaliteit.
- Tijdens buitenspel leren kinderen spontaan om **zelf (sociale) spelregels op te stellen** en samen te werken. Als we kinderen willen leren om probleemoplossend te denken en zelfredzaam te zijn, dan moeten we veel meer met hen naar buiten trekken.
- Op de speelplaats leren leerkrachten hun scholieren en zichzelf beter kennen.

Risicocompetenties

- Spannende en gevarieerde natuurspeelplekken bieden kinderen meer mogelijkheden om hun **grenzen** te leren kennen en met risico's te leren omgaan.
- Doordat kinderen minder buiten spelen en dikker worden, is hun motoriek achteruitgegaan en komen zij vaker ongelukkig ten val. Kinderen die veel buiten spelen in de natuur - waar niet onder elk opstapje een valdempende bodem is en waar niet elk oppervlak uitgerust is met antislip - leren spontaan goede valreflexen aan, waardoor ze zich minder verwonden bij een val. Tegenwoordig gaan stemmen op om op school **valtraining** aan te bieden, en werden lespakketten ontwikkeld Of moeten kinderen gewoon weer meer buiten spelen, klimmen en klauteren, met vallen en opstaan?
- Risico nemen helpt kinderen gezond te blijven en voor zichzelf te zorgen. Het verbetert hun **weerbaarheid** en stelt hen in staat om te ontwikkelen en te leren. Het bevordert zelfbewustzijn en eigenwaarde en zorgt voor opwinding en vermaak. Als kinderen kansen krijgen op een zeker risico in een gecontroleerde omgeving, kunnen ze belangrijke vaardigheden aanleren die nodig zijn voor

volwassenheid en zelfstandigheid. Ze ervaren dat er **onvoorspelbare dingen** gebeuren in de wereld, en dat je hiermee moet leren omgaan. Als we kinderen deze kansen ontzeggen, kan dat leiden tot een samenleving met **risicoafkerige burgers** (*a risk averse society*): volwassenen die niet in staat zijn om te gaan met dagelijkse situaties, of die niet begrijpen dat kinderen risico opzoeken en grenzen aftasten.

- **Risicocompetentie** is, volgens KHLeuven, *de competentie om in een riskante situatie de mogelijkheden te zien en de afweging te maken om er grensverleggend aan deel te nemen, ze te transformeren naar een meer aanvaardbare situatie (met inbegrip van stoppen van deelname) of helemaal niet deel te nemen, steunend op een reële inschatting van eigen ervaringen en capaciteiten en een reële risico-inschatting van de situatie*. Voor het opbouwen van risicocompetentie is een pedagogisch verantwoorde avontuurlijke speel- en leeromgeving nodig en moeten leerkrachten kunnen rekenen op een transparant veiligheidsbeleid en zich **maatschappelijk, deontologisch en juridisch gesteund** weten.
- Voor de inrichting van de buitenruimte wordt nauw samengewerkt met de verantwoordelijken voor veiligheid en preventie. Het is raadzaam de preventieadviseur nauw te betrekken bij de (her)inrichting. Er wordt een doordachte afweging gemaakt tussen uitdaging en veiligheid, waarbij onaanvaardbare risico's worden vermeden. Een kwaliteitsvolle speelplaats is echter niet vrij van - aanvaardbare - risico's en uitdagingen. Werk met het leerkrachtenteam geregeld rond dit thema en bouw een visie uit.
- **De geest** van de Europese veiligheidswetgeving voor speeltoestellen is dat de speelomgeving niet veiliger mag zijn dan de leefomgeving van de kinderen en dat ze moeten leren op een veilige manier om te gaan met de realiteit van hun omgeving en de daaraan verbonden risico's.

Leerprestaties

- In een Amerikaanse staat werkte de helft van de scholen mee aan een programma voor vergroening van de schoolomgeving. Nadien zag men in de centrale examens dat de leerlingen van deze groenere scholen **beter scoorden** dan de andere (van de grijze scholen).
- Wie zichzelf mag zijn tijdens de pauze en zich positief betrokken voelt (bijvoorbeeld bij de organisatie van activiteiten en de inrichting van de speelplaats) heeft meer zin om te studeren en **een diploma** te halen.
- In een bevraging gaf ongeveer 29% van de ouders aan niet te weten of de inrichting van het schoolplein de leerprestaties positief beïnvloedt. Van degenen die hier wel een idee over hebben, denkt het merendeel van de ouders (77%) dat een groen schoolplein een positieve invloed heeft op de leerprestaties van kinderen.
- Schoolkinderen van 8 en 10 jaar presteren tot **52 seconden** sneller op een moeilijke, aandacht vragende test waarbij ze letters en cijfers moeten verbinden, als ze deze test mogen uitvoeren in de tuin bij de school dan als ze deze test uitvoeren in het klaslokaal.
- Contact met de natuur heeft een gunstige invloed op **'hogere' cognitieve functies** die bijvoorbeeld nodig zijn om te plannen, problemen op te lossen en impulsen te beheersen.
- Ook lessen taal, rekenen en kunst zijn gebaat bij een doordacht gebruik van een natuurlijke buitenruimte.
- Groene schoolpleinen worden voor **meer verschillende lessen** gebruikt dan grijze schoolspeelplaatsen. Kinderen uit scholen met een groene speelplaats bevestigen vaker buiten les te krijgen en **'veel te leren op het schoolplein'**.

INRICHTING EN BEHEER

- Het is een fabeltje dat kinderen enkel nood zouden hebben aan felle kleurtjes, **plastic inrichting** en veiligheid. Het is belangrijk dat de ruimte geen ernstige letsels veroorzaakt, herkenbaar is voor kinderen maar ook (berekende en aanvaardbare) risico's biedt die de speelwaarde verhogen.
- Een gevarieerde en natuurrijke inrichting is voor kinderen erg stimulerend en prikkelend om al spelend steeds nieuwe dingen te ontdekken en te leren. Diverse hoeken en zones zijn hiervoor interessant. Maak voor de buitenlessen een verzamelplek of **arena**. Die kan worden opgebouwd uit gerecupereerde

betondallen, trappen van grote blokken natuursteen, zittreden van hout, eventueel ingebed in een speelheuvel, of beschaduwd door een pergola, enzovoort.

- Speelom vzw geeft een gespecialiseerde **opleiding over veiligheid**. Bij voorkeur denkt een preventieadviseur of veiligheidsverantwoordelijke van bij de eerste ideeën constructief mee na over een goed evenwicht tussen (aanvaardbare) risico's en veiligheid.

SCHOOLVOORBEELDEN

- 'Buiten spelen!' is een fotoboek met inspirerende en zeer **haalbare suggesties** voor kleuters om via buitenspel leer- en ontwikkelingsdoelen te behalen.
- **De boom in! - Leertrajecten over bomen en bos**, in de klas, op school, in de eigen buurt en in de wereld, met educatief materiaal voor 1^e, 2^e en 3^e graad lager onderwijs, gebaseerd op de diverse leerplannen en op de principes van educatie voor duurzame ontwikkeling.
- 'Openluchtscholen in Nederland: **architectuur, onderwijs en gezondheidszorg**' - Inspirerende publicatie van architect-historicus Dolf Broekhuizen, 2005.
- 'Natuur als Leerschool' - In 2009-2010 namen twaalf basisscholen deel aan de pilootopleiding. Zij wilden een 'buitenklas' om het ervaringsleren in de natuur meer gestalte te kunnen geven. Ideeën waren onder meer een bos of **een boer adopteren**, blokuren **'groen' inroosteren** om geregeld naar buiten te kunnen gaan, een serre grenzend aan de klas, groene hoeken in de klas, enz.
- De Vrije School in Heerlen (Zuid-Limburg, Nederland) heeft lokalen op diverse hoogten, en een schoolplein met natuurlijke hoogteverschillen. Het hemelwater is ontkoppeld en een mooie waterloop is zichtbaar op het schoolplein. **Hier willen kinderen bij regenweer naar buiten!** Het natuurspeelplein wordt ook ingezet als verlengde van de leerstof en bij natuurgebonden jaarfeesten.
- Een vuurkring of een zelfgebouwde **leemoven voor pizza's** en broodjes zorgt voor heel wat gezelligheid, plezier, en intense buitenervaringen. Zeker bij breder medegebruik - speelpleinwerk of jeugdbewegingen - is dat een topper. Bij speciale of feestelijke gelegenheden steek je de oven aan. Kinderen leren er - onder begeleiding - omgaan met vuur. Ze leren er dat je helemaal zelf voor iets lekkers kunt zorgen: hout sprokkelen en vuur maken, graan oogsten en malen, deeg kneden en brood of pizza bakken. Een mooie leerervaring in onze **supermarkttijd**.
- **Land Art-technieken** zijn een boeiende manier om met (kleine) kinderen in de natuur bezig te zijn, hun ontwikkeling en creativiteit te stimuleren, hen te leren samenwerken enz. Hierdoor leren kinderen ook de oneindige mogelijkheden en diversiteit van de natuur en natuurlijke materialen kennen en waarderen.

5 (Speel)plaats voor kunst, creativiteit en techniek

Een gevarieerde speelplaats met diverse materialen is een uitnodigende plek voor kunst- en vliegwerk.

Tijdens vrij spel laten kinderen zich inspireren door wat de natuur op dat moment te bieden heeft, de losse materialen, het reliëf enz. Het prikkelt hun creativiteit, fantasie en het oplossingsgericht denken. Het is een aanrader om diverse en onbestemde materialen aan te bieden (takken, keien, potten en pannen, doeken, buizen, dozen...), en om ze af en toe te vervangen.

De leerkracht kan met de klas naar buiten voor specifieke leeropdrachten rond muziek, techniek, constructie, beeldende kunst enz.

De speelplaats vormt meteen ook de tentoonstellingsruimte in openlucht. De kunstwerken krijgen er een plek zodat andere leerlingen en ouders ze kunnen bewonderen, poëzie en theater komen er tot hun recht. De speelplaats kan tijdens een creatief project door de leerlingen aangekleed worden (muurschildering, mozaïek, land art e.d.), eventueel onder begeleiding van een kunstenaar.

5 (Speel)plaats voor kunst, creativiteit en techniek

INFORMATIE

- 'Een ruimer en gevarieerder spelaanbod creëren' is de tweede meest aangehaalde reden om te kiezen voor een groene avontuurlijke speelplaats. Men wil het eenzijdige speelgedrag en de verveling op de klassieke speelplaats doorbreken en kinderen mogelijkheden bieden tot meer gevarieerd spel.

- Een natuurlijke speelomgeving stimuleert tot meer gevarieerd en creatief speelgedrag

Met name ***fantasierijk, exploratief en constructief***

speelgedrag komen vaker voor in natuurlijke dan in niet-natuurlijke speelomgevingen.

- De Vlaamse Dienst Speelpleinwerk

(VDS) stelt dat variatie in speelpleinwerk uitgaat van ***speelaanbod, animatoren,***

materiaal en infrastructuur. Voorbeelden van materiaal en infrastructuur: een speeltoestel, een speelwinkel met uit te lenen speelmaterialen, een leeshoek, een bouwhoek en dergelijke. Om meer speelkansen te creëren moet je werken aan de creativiteit van de animatoren, verscheidenheid in infrastructuur, speelmateriaal. Wanneer een werking bijvoorbeeld een niet erg uitdagende infrastructuur heeft, zoals een schoolgebouw, kan ze dat gemis opvangen door meer speelmateriaal aan te bieden en daar op verschillende manieren mee te spelen.

- Kinderen leren door spel, vooral als ze spontaan en vrij aan de slag gaan met losse materialen: de zwaartekracht ervaren, de kracht van hefboomen of de sterkte van driehoeksverbanden bij het bouwen van een kamp, de loop van water en hoe je met dammetjes een 'riviertje' kunt omleggen, de werking van een schroef van Archimedes om water op te vijzelen, aan den lijve ondervinden hoeveel water in een emmertje kan en hoeveel in een fles, hoe een schroef in een plank gaat en hoe je die er weer uit krijgt, enz. In vrij spel ontkiemen ***wetenschappers, technici en fysici in spe***.

- STEM staat voor ***Science-Technology-Engineering-Mathematics***. De complexe maatschappij van vandaag heeft grote nood aan mensen met STEM-profielen. Daarom stippelt de Vlaamse regering een actieplan uit tot 2020, met onder meer aandacht voor STEM-studierichtingen in het onderwijs en STEM-academie. Het doel is om de wetenschappelijke kennis van leerlingen te verhogen, het aantal leerlingen in STEM-richtingen te verhogen (zowel in het secundair als het hoger onderwijs) en om meer meisjes in die richtingen te laten doorstromen. Natuurgerelateerde activiteiten maken er een wezenlijk deel van uit (activiteiten van Natuur & Wetenschap, wandelingen en workshops om diverse facetten van de natuur te leren kennen, tot zelfs sterrenkunde).

INRICHTING EN BEHEER

- De wereld van het natuurrijke (school)tuinieren en de wereld van architecten en (scholen)bouwers liggen vaak te ver uit elkaar. ***Als architecten en groene ontwerpers elkaar de ruimte gunnen***, dan...

- worden er groene daken in alle mogelijke maten en vormen aangelegd, van sedum- of grasdaken tot dakspeelplaatsen en zelfs vijvers;

- stroomt nergens meer het dakwater zomaar naar de Noordzee. Architecten en groenontwerpers verzinnen **fraaie afkoppelingen**, waterzuiveringen en waterpartijen;
 - vinden gierzwaluwen, huiszwaluwen, mussen, spreeuwen, vleermuizen enz. een plekje onder dakpannen, in spleten en **nestkorven** tegen muren;
 - worden veel muren gereserveerd voor **groene sluiers** met klimplanten en wordt er samengewerkt aan natuurvriendelijke terrassen, patio's en pergola's die mooi op elkaar aansluiten;
 - denkt men samen na over buitenateliers, speelse en **tijdelijke gebouwtjes** voor buiteneducatie, schuurtjes met een vegetatiedak;
 - denkt men na over de juiste plek voor zonnepanelen en het zichtbaar maken van de energie die gewonnen wordt;
 - kunnen dromen als onderwaterkijkconstructies, **loerwanden** bij grote waterpartijen, follies als vleermuizentorens of -kelders, ruimtes onder heuvels, strobalembouw enz. werkelijkheid worden.
- Bij het opzetten van een schooltuin bepaalt het doel (ontdekkingen doen of experimenteren bijvoorbeeld) de inrichting ervan. Als je de schooltuin thematisch opzet, kun je gemakkelijk de koppeling maken met het geplande natuuronderwijsprogramma. Er zijn bijvoorbeeld mogelijkheden rond de volgende thema's: voortplanting bij planten (ongeslachtelijk via stekken of bv. wilgenhut, bollen, e.d.), rol van vlinders en andere bloembezoekers (keuze voor insectenvriendelijke bloemen), onderzoek van bodemdierpjes of waterdierpjes, enz. In het boek **'De Groene Hemel'** van meester Bert wordt eenvoudig uitgelegd welke benadering in een schooltuin goed werkt voor kinderen.

SCHOOLVOORBEELDEN

- Met het **DynamoPROJECT** krijgen scholen maximaal 1.500 euro voor een creatief project waarbij een externe culturele partner(of partners) een langer actief proces afleggen op maat van de school. Het VTI Sint-Lucas (Menen) realiseerde een educatieve kunsttuin. Leerlingen gingen met een kunstenaar aan het **lassen** en maakten kunstwerken rond 'vliegen'. Het stadsbestuur sponsorde de beplanting van de tuin.
- Erg leuk zijn bespeelbare kunstobjecten, om op te klimmen, af te glijden, in fantasiespel te gebruiken enz. Kunst met een grote K of door de kinderen zelf gemaakt, eventueel onder begeleiding van een kunstenaar.
- Natuurlijke speelruimten met losse natuurmaterialen bieden uitstekende kansen voor **'scharrelkunst'** en 'land-art' met kinderen.
- Met **mozaïek** zijn ontzettend leuke dingen te doen op de speelplaats. Met kleurige mozaïeken worden gemetselde structuren zoals zitbanken, paaltjes, muurtjes rondom een zandbak enz. prachtige eye-catchers. Het verdient wel aanbeveling zich te laten begeleiden door iemand met ervaring.
- Het populairste hoekje van de speelplaats op basisschool Prins Dries (Antwerpen) is een plekje met takjes en boomstammetjes (**afval van de groendienst**) waar kinderen helemaal opgaan in creatief fantasiespel met dit los materiaal.
- School Het Zonnehuis (Mechelen) heeft onder impuls van leerkracht en ondersteuner Koen De Broeck een uitgesproken visie ontwikkeld op spelen met losse materialen. De kleuters krijgen hiertoe heel wat kansen op de speelplaats, die creatief en met heel weinig budget werd ingericht.
- De Vrije School (Wijgmaal) maakt voor kunstige activiteiten gebruik van een **openluchtatelier**.
- Kinderen van groep 8 (6^e leerjaar in België) maakten tijdens een projectweek **vele meters mozaïekbanken** in de natuurtuin.

- Een amfitheater of een podium daagt de **performer** in kinderen uit en biedt de gedroomde plek voor dans, kunstjes maken, zingen of muziek maken. Kinderen vinden het fijn als deze plekken niet helemaal centraal staan, maar toch ook wat geborgenheid bieden zodat ze niet voor de hele school in de kijker staan.
- Gedichten komen prachtig tot hun recht in een natuurlijke buitenomgeving.
- MOS-school het Atheneum MXM (Merksem) heeft een wetenschapstuin en een Romeinse tuin. De leerlingen maakten in 2014 zelf een kippenhok.
- Kees Both, natuur- en onderwijspedagoog, denkt bijvoorbeeld aan het buiten maken van constructies (functie, stevigheid, verbindingen) met natuurlijke materialen en met gestandaardiseerd materiaal, het spelen met krachten (hefboom, katrollen enz.), opwekken en gebruiken van verschillende soorten energie, onderzoeken van het weer. Bij dit alles kunnen 'oude' technieken à la **Robinson Crusoe** gebruikt worden. Al is de eerste insteek techniek, **en passant** is natuurbeleving als vanzelf een belangrijke tweede insteek.

6 Dynamisch en co-creatief

Participatief werken vergt tijd en energie. Kinderen en (groot)ouders consulteren en laten ontwerpen, samen bezoeken afleggen, buurtbewoners betrekken, dingen uitproberen, veel communiceren, werkdagen organiseren, materialen sprokkelen, vrijwilligers op de bouwwerf enz. Het lijkt (en is) een grote omweg, maar wel een die de moeite loont. Streef je naar een speelplaats die de gebruikers echt wensen, waarin ze zich herkennen en waarvoor ze zich medeverantwoordelijk voelen, dan telt niet alleen het mooie resultaat maar ook de hobbelige weg ernaartoe.

De verschillende actoren die samen de speelplaats creëren en er hun plek van maken, ondervinden dat ze constructief bijdragen aan hun leefomgeving. Zo ontkiemt actief burgerschap. Het speelplaatsgebeuren is een gedroomde insteek om de ouderbetrokkenheid op school te starten of te versterken. Door samen aan de speelplaats te timmeren leren ouders elkaar kennen en ontstaat er verbondenheid. Zijn er buurtbewoners of -organisaties betrokken, dan heeft het ook een positief effect op de buurt.

Het is een aanrader om van bij het begin leerlingen, leerkrachten, ouders, onderhoudspersoneel, buurtbewoners en ook veiligheidsverantwoordelijken actief te betrekken. Door rekening te houden met hun ideeën, wensen en mogelijkheden, creëer je een sterk draagvlak. Er leeft enthousiasme en bereidheid tot hulp bij de aanleg: mee afbreken en bouwen, logistieke hulp, een interessant netwerk enz. Voed deze vrijwillige inzet door goed te communiceren over de vorderingen van het project en zorg voor aangename werkmomenten.

Ook in de volgende fasen (het beheer, gebruik en onderhoud) blijven het draagvlak en de betrokkenheid essentieel. De speelplaats moet onderhouden worden (kinderosie herstellen, speelheuvel ophogen, zand aanvullen, opnieuw aanplanten, opfrissen enz.). Zowel leerlingen als ouders kunnen ingeschakeld worden. Zeker in secundaire scholen is de inbreng van leerlingen niet te onderschatten. Leerlingen uit technische en praktijkgerichte richtingen kunnen in het kader van hun opleiding werken uitvoeren en dat geeft hen veel voldoening.

Ook in het beheer en de organisatie van de speeltijd ligt een rol voor de leerlingen: verantwoordelijk zijn voor de materialen, zelf activiteiten voorstellen of begeleiden enz.

Ga ervan uit dat de speelplaats nooit *helemaal* af is. De speelplaatsbevolking verandert met de jaren. Kleine kinderen worden groot, er komen nieuwe leerlingen, nieuwe leerkrachten. Toch is het de bedoeling dat alle 'spelers' zich de speelplaats kunnen eigen maken, zich er goed voelen en er mee zorg voor dragen. Laat dus ruimte voor frisse ideeën rond inrichting of activiteiten, spontaan initiatief, probeersels, op- en afbouw e.d.

6 Dynamisch en co-creatief

INFORMATIE

Participatie

▪ De leerlingen plaatsen zelf 'groen' en 'schoolinfrastructuur' hoog op hun verlanglijst. Leerlingen pleiten voor groene scholen omdat ook zij wakker liggen van ons leefmilieu. Zij willen tuintjes en graspleinen op school, maar hopen dan wel dat er op het gras mag gelopen worden. Ze fronsen de wenkbrauwen als hen dat verboden wordt met als reden dat **'gras verslijt'**.

▪ 61% van de ouders en 76% van de kinderen geven aan mee te willen helpen bij het onderhouden en verbeteren van het schoolplein. In de praktijk worden **ouders**

weinig betrokken bij het schoolplein. Slechts 16% geeft aan dat wel eens naar hun mening is gevraagd.

- Ouders van kinderen met een groen schoolplein geven significant vaker aan dat ouders worden betrokken bij het onderhoud van het plein (34% van de ouders van kinderen met een groen schoolplein tegenover respectievelijk 7% en 2% van de ouders van kinderen met een groen-grijs of grijs schoolplein). Ouders van kinderen met een groen schoolplein vinden het plein van hun kind ook leuker, avontuurlijker, mooier, fijner, gezelliger. Het cijfer dat ouders aan hun schoolplein geven: gemiddeld 7,6 voor groene schoolpleinen, 6,2 voor groen-grijze en 5 voor grijze schoolpleinen.

Ouders, leerkrachten en directeur zijn het erover eens dat de **kosten** voor een groen schoolplein hoger zijn dan die voor een grijs schoolplein, maar leerkrachten en directeur vinden de positieve kanten van een groen schoolplein belangrijker dan deze negatieve kant.

- Terwijl informeren een 'minimale betrokkenheid' kan bewerkstelligen, resulteert participeren in **'eigenaarschap'**. Als ouders, leerlingen, .e.d. werkelijk mogen meedenken en vorm geven aan de speelplaats, is de kans veel groter dat ze die als 'van hen' gaan beschouwen en er zorg voor dragen.
- Verschillende betrokkenen (schoolteam, scholieren, ouders en andere externen) laten hun licht schijnen op de speelplaats. Verschillende perspectieven zorgen voor een rijker beeld en betere oplossingen. De school waardeert ieders inbreng en houdt er maximaal rekening mee. Door participatie, een gevoel van verbondenheid en positieve aandacht voor iedereen, kun je een **verbindend schoolklimaat** creëren. Dat is een voorwaarde om toegevoegde waarde te halen uit de grote (en toenemende) etnisch-culturele diversiteit in de samenleving, en op school.
- Nagenoeg alle herinrichtingsprojecten van schoolspeelplaatsen in Vlaanderen en Brussel worden sterk mee gedragen door ouders, leerkrachtenteam en leerlingen. Ook in de meer dan 500 speelplaatsprojecten die in januari 2015 bij Pimp je Speelplaats werden ingediend, is de vrijwillige inzet van ouders heel prominentvoelbaar. Het vrijwillig engagement en het netwerk van deze ouders blijken ook voor het **drukken van de kosten** cruciaal.
- De rol die leerlingen mogen opnemen (in NME, MOS, vergroening van de speelplaats) is significant mee bepalend voor de effectiviteit van de beoogde attitudeverandering. **Hoe 'echter' de participatie**, hoe groter de effectiviteit.
- Ouders en buurtbewoners die van bij het begin geïnformeerd en betrokken worden, werken makkelijker vrijwillig mee aan de aanleg en het beheer van de nieuwe speelplaats. Op werkdagen waar kinderen,

ouders, leerkrachten, .e.a. samen de handen uit de mouwen steken en het **samen gezellig** hebben, groeit sociale cohesie. Ouders leren elkaar beter kennen en de buurt wordt hechter.

Burgerschap

- Niemand wordt geboren met burgerzin. **Burgerzin leer je** in je gezin, op school, in je buurt, e.d. Positieve ervaringen met actief deelnemen aan je eigen leefomgeving zijn de grootste hefboomen voor actief en democratisch burgerschap.
- De drie drijvende krachten voor actief burgerschap zijn verbondenheid, capaciteit en uitdaging. De mate waarin een persoon vindt dat die zelf met een gebeuren te maken heeft, wordt aangetoond door **verbondenheid** met de omgeving. De **capaciteit** is de mate waarin iemand vindt dat hij zelf aan het gebeuren iets kan doen. De mate waarin die persoon iets aan het gebeuren wil doen, is de **uitdaging**. Enkel de combinatie van die drie elementen kan iemand tot actief burgerschap aanzetten.
- Als kinderen gestimuleerd worden om actief te participeren in de herinrichting van hun speelplaats, leren ze mee te denken over hun eigen omgeving.
- Kinderen leren en ondervinden dat ze **zelf iets kunnen bijdragen** aan hun leefomgeving, dat hun inzet kan leiden tot een meer aantrekkelijke buitenruimte op school. Zo wordt de basis gelegd voor actief burgerschap.
- Scholieren ontwikkelen een politiek en sociaal burgerschap, waarbij leeftijdsgenoten hen sterk beïnvloeden. Positieve en negatieve ervaringen op de speelplaats bepalen mee hoe ze dat burgerschap later invullen.
- Uit een onderzoek in Engeland blijkt dat de meeste leerlingen het schoolterrein als 'grijs', 'grauw' en 'een gevaarlijke plek' zien, en dat associëren met negatieve zaken, zoals pijn door vallen en omvergelopen worden door oudere kinderen. Gras staat symbool voor zachte

oppervlakken die verbonden worden met je laten vallen, rollen, zitten, lichamelijk contact, beestjes vinden en bloemen. Als je niet op het gras mag, zien de kinderen dat als een teken dat voor de school **het gras belangrijker is dan de kinderen**. Bloemen staan symbool voor de mate waarin er goed voor het schoolterrein gezorgd wordt. De kinderen zijn er **trots** op (en op de school), zeker als zij zelf betrokken zijn bij het zaaien, planten en verzorgen. Ze zien in dit geval het schoolterrein heel sterk als *hun* terrein en voelen dat de school hen vertrouwt in hun verantwoordelijkheidsbesef. Als het schoolterrein ingericht wordt als natuurnabij speel- en leerlandschap, dan kan dat een sterke indruk maken op kinderen en belangrijke impulsen geven voor hun ontwikkeling.

INRICHTING EN BEHEER

Betrokkenheid in het algemeen

- Participatie schept verwachtingen. Het is essentieel geregeld **terug te koppelen** en toe te lichten waarom bepaalde ideeën wel en andere niet worden meegenomen. Wanneer verwachtingen door bezuinigingen of om andere redenen niet worden ingelost, dan daalt de

kans dat de kinderen hun nieuwe plein aantrekkelijk(er) vinden. Door vooraf een realistisch beeld te schetsen, kun je teleurstellingen achteraf voorkomen.

- Er is **geen standaardrecept** voor een succesvolle inrichting en organisatorische aanpak. Aanleg en onderhoud van groen op school variëren van school tot school. Daarbij moet men nadenken over: Wie helpt mee? Gaat het om grote ingrepen? Hoe arbeidsintensief zijn de groenvormen? In welke mate is er hulp van buitenaf?
- Op school veranderen leerlingen en leerkrachten van jaar tot jaar. Beschouw ook de speelplaats als een dynamisch, veranderend gegeven waarin iedereen **telkens opnieuw een inbreng** kan hebben.

Door de speelplaats aan te leggen **in fasen** kun je naast de betrokkenheid, ook de kosten over verschillende jaren spreiden. Een speelplaats is nooit af, er blijft altijd nog wat te veranderen en te verbeteren.

- Het is belangrijk de gevolgen van het ontwerp voor onderhoud en beheer goed in te schatten en van bij het begin het **onderhoudspersoneel te betrekken**. Om bijvoorbeeld extra vuil in de klaslokalen te vermijden, kun je werken met een laarzen- of pantoffelrek, een 'vuileschoenensluis' in de hal of een strook of trap met metalen roosters of matten. Verder kun je de onverharde, vuilere plekken wat verder van de schoolgebouwen situeren, en een stuk verharde speelplaats laten aansluiten bij de gebouwen en de ingang. Uit het Nederlandse project Groene Schoolpleinen blijken de gangen van 'groene' scholen weliswaar vuiler, maar de klaslokalen zelf **schoner dan voorheen**, omdat kinderen in de klas pantoffels of sokken dragen en de schoenen buiten blijven. Ouders worden van bij het begin goed geïnformeerd en er wordt bijvoorbeeld gevraagd dat kinderen **speelkledij** dragen. Op uniformscholen lijkt dit een moeilijker punt.
- Betrek de buitenruimte van in het begin bij het ontwerp van nieuwbouw. Expertise in kwaliteitsvolle buitenruimte is essentieel en niet altijd te vinden bij de ontwerper van de schoolgebouwen. Het loont de moeite hiervoor **specifieke expertise** aan te trekken, en een participatief traject op te zetten.

Leerlingenparticipatie

- Als je kinderen laat participeren in de planvorming, is het belangrijk dat er ook effectief binnen het jaar 'iets' kan worden gerealiseerd, hoe beperkt ook. Je kunt werken met tussentijdse resultaten of **tussentijdse feestmomenten** zoals bijvoorbeeld ter gelegenheid van **'het lichten van de eerste tegel'** of 'het planten van de eerste boom'.
- "Verskil op de speelplaats" pleit voor een beperkt aantal regels. Vraag je bij elke regel af of die nog steeds zinvol is. **Goede regels** zijn gedragen door scholieren en leerkrachten: ze **begrijpen** waarom die regels nodig zijn; de regels zijn **gekend** door scholieren, leerkrachten en ouders en worden **gecontroleerd**.
- Een groene en gevarieerde speelplaats vraagt een andere manier van toezicht houden: een meer actief en stimulerend toezicht (zeker bij kleuters kort na de instap), en al wandelend in plaats van stilstaand op één plaats (eventueel volgens een toezichtroute). Scholen willen overzicht op de speelplaats, omdat er meestal maar één persoon beschikbaar is voor toezicht. Leerkrachten ervaren dat toezicht op groene speelplaatsen **makkelijker en leuker** is, omdat ze minder moeten tussenkomen in ruzies en bij negatief gedrag, de kinderen zijn meer geboeid bezig en vervelen zich minder.

Ouderbetrokkenheid

- Een speelplaatsproject biedt uitstekende kansen voor ouderbetrokkenheid. Hou rekening met denkers en doeners. Sommige ouders zijn wel te vinden voor een vergadering en een denkproces (**denkers**). Andere zijn bereid te helpen bij planten, zaaien of schilderwerken of om voor eten te zorgen of op de kinderen te passen tijdens de werken (**doeners**). Zoek de gepaste communicatie met ouders en **combineer verschillende media** (een **spandoek**, een briefje in de agenda, een bericht

op de schoolblog, ouders aanspreken e.d.). Samen werken in de tuin kan zelfs zonder elkaars taal perfect te spreken.

Heel belangrijk is ook dat de school de vrijwillige inzet nooit als vanzelfsprekend beschouwt, en dat het helpen wordt beloond met een dikke portie gezelligheid, een hapje, drankje, **gezellige picknick** of feest.

SCHOOLVOORBEELDEN

Betrokkenheid in het algemeen

- Maak een lijst met alle mogelijke **externe 'hulptroepen'**: gemeentelijke diensten, buurt- en natuurverenigingen, sponsors uit de bedrijfswereld, nabijgelegen scholen met ervaring, beroeps- en technische opleidingen, enz. Bekijk ook het **menselijke kapitaal binnen** de eigen schoolcontext: misschien zijn bepaalde (groot)ouders wel architect, tuinaanlegger, kunstenaar of schrijnwerker?
- Fonds1818 organiseert gratis workshops om schoolteams over de drempel 'onderhoud' heen te helpen. De workshops worden gegeven door NME-medewerkers, vakmensen en medewerkers van het netwerk Springzaad.
- Observeer hoe iedereen de school gebruikt: de scholieren, het onderhoudspersoneel, de leerkrachten. Dit levert verschillende perspectieven op en kan voor **verrassende inzichten** zorgen.
- Werk in stappen. Je kunt bijvoorbeeld **eerst kleine dingen** realiseren zoals meer banken, verplaatsbare elementen, meer kleur, knusse plekken, goede verlichting, bloembakken.
- In Berlijn worden de 'groen ingerichte scholen' actief aangespoord hun kennis en **expertise te delen** met scholen die willen starten met de heraanleg van hun buitenruimte. In Vlaanderen krijgen de pilootscholen De Oogappel in Gent en De Vlieger in Oostende veelvuldig bezoek van geïnteresseerde leerkrachten en ouders.

Leerlingenparticipatie

- Tien** richtlijnen en **vijftien** methoden om participatie van kinderen op te zetten in ruimtelijke projecten.
- De Vlaamse Scholierenkoepel biedt concrete initiatieven en tips voor leerlingenparticipatie.
- De middagpauze moet een tijd van ontspanning zijn, een adempauze tussen de lessen. Maar is ze dat ook? Leg die vraag voor aan de scholieren en betrek hen bij de speelplaats(activiteiten). Ga daarbij uit van de **interesses, talenten en noden** van de scholieren. Zijn er leerkrachten die dezelfde interesses delen of een activiteit willen begeleiden? Of zoek externen. Hou de activiteiten vrijwillig, dit is immers vrije tijd. Geef scholieren de ruimte om **initiatief** te nemen.
 - In Don Bosco Technisch Instituut (Helchteren) trekken ze bij goed weer naar het voetbalveld, waar enkele scholieren (animatoren) een spel starten en anderen proberen te betrekken.
 - In Kortrijk kunnen scholen een beroep doen op sportanimatoren voor sportactiviteiten over de middag.
 - In GO! technisch atheneum Drie Hofsteden kozen de scholieren voor free running. Andere ideeën: fietsherstelplaats waar scholieren fietsen van andere scholieren herstellen, workshop **percussie**, scholieren verkopen soep, eventueel gemaakt van groenten uit de schooltuin, **naaiatelier**,

YouTube-filmpjes maken, een lego-lokaal. Leerling-animatoren begeleiden sinds vier jaar middagactiviteiten in het Technisch Instituut Sint-Lodewijk (Genk). Onder hen ook anderstalige nieuwkomers, die zo hun Nederlands oefenen. De doelgroep bestaat vooral uit eerstejaars, om deze nieuwkomers beter op te vangen. De school bevordert de motivatie van de animatoren door geregeld samen iets te eten. De Vlaamse Dienst Speelpleinwerk (VDS) geeft op school één dag basiscursus aan de animatoren.

- De speelplaats is een prima **tentoonstellingsruimte** voor kunstwerken van de kinderen. Nodig eens een kunstenaar uit om samen met de kinderen/scholieren een kunstwerk te maken: een (bespeelbaar) beeldhouwwerk, een mozaïekmuurtje of -bank, een reuze muurschildering of een **graffitimuur**.
- Brede school BRES in Jette (omvat drie scholen) bakende een hoek af, exclusief voor kleuters omdat de kleuters een te kleine speelplaats met de grotere kinderen moeten delen. Als afgrenzing timmeren de (grotere) kinderen onder begeleiding zelf (tijdens de pauzes) banken en plantenbakken, waarin ze bloemen en groenten zullen zaaien en oogsten.
- Betrek scholieren bij de realisatie, zo wordt de speelplaats 'hun' speelplaats. Laat de nieuwe leerlingen geregeld een deel van de speelplaats verfraaien, want met afstuderende scholieren verdwijnt ook de band met het materiaal en de speelplaats. Geef scholieren plekken die ze **zelf mogen inrichten**

en beheren, zoals een clublokaal.

Voorbeeld: in De Wispelberg in Gent krijgen de zesdejaars een lokaal dat ze zelf mogen inrichten.

Voorbeeld: in De Beeldekens in Antwerpen richtten jongeren een

speelkelder in, onder begeleiding van de GOK-leerkracht.

Ouderbetrokkenheid

- Er zijn tal van lovenswaardige voorbeelden van actieve ouderbetrokkenheid bij de (her)inrichting van de

schoolspeelplaats. Enkele namen: Leefschool De Vlieger in Oostende, De Regenboog in Wondelgem, De Evenaar in Antwerpen, De Bergwegel in Merelbeke, De Leefschool in Oosterzele.

7 Gedeelde ruimte is méér ruimte

Schoolspeelplaatsen worden vaak alleen door de school gebruikt en zijn buiten de schooluren gesloten. Tegelijk is er een tekort aan buitenspeelruimte en natuur voor verschillende doelgroepen (verenigingen, buurtorganisaties, andere scholen e.a.). Ruimte delen is ruimte creëren, en in de toekomst zal het van groot belang zijn dat schoolinfrastructuur buiten de schooluren ook voor andere doeleinden kan worden gebruikt. Scholen hebben namelijk een belangrijke functie als “maatschappelijk vastgoed” en als kloppend hart voor de hele buurt.

In een sterk verstedelijkte buurt kan een kwaliteitsvolle buitenruimte een welkome groene oase vormen, zelfs als deze ruimte afgesloten is voor publiek gebruik. Een toegankelijke groene ruimte is een ontmoetingsplek voor buurtbewoners. Organisaties en initiatieven uit de buurt kunnen er terecht voor (sport)activiteiten, spel, om te verzamelen, voor een rommelmarkt enz. Avontuurlijke speelplaatsen verdienen zeker een plek in het gemeentelijke weefsel van speelplekken en kindvriendelijke verbindingen.

Aan een goed gecoördineerde openstelling zijn heel wat voordelen verbonden. Zo is de onderwijsopdracht alsmaar meer een breed maatschappelijke opdracht. Hedendaagse uitdagingen, zoals grote schooluitval of spijbelgedrag, zijn effectiever aan te pakken wanneer ouders op de school betrokken zijn. Net door haar infrastructuur open te stellen kan een school de ouderbetrokkenheid stimuleren. Participatie van de ouders verhoogt de leerkansen van de kinderen. Bovendien weet de school beter wat er in de buurt leeft en kan ze er makkelijker op inspelen.

Het openstellen van infrastructuur hoeft niet per definitie meer geld of werk te kosten. In sommige gevallen kan er een win-winsituatie ontstaan. Zo kan de school die haar infrastructuur deelt, zelf ook gebruikmaken van lokalen en terreinen van de sportclub of de jeugdbeweging. Of een circusschool kan een voorstelling geven in ruil voor het gebruik van ruimte in de school. De jongeren van de cursus animator gaan ‘out of the box’ en gebruiken de speelplaats op een onverwachte en inspirerende manier.

Tijdens vakantieperiodes is er leven op school en dit voorkomt vandalisme en diefstal.

Denk bij nieuwbouw en verbouwingen al vanaf het ontwerp aan medegebruik (toegankelijkheid, juiste inplanting van de buitenruimte, toezicht e.d.) en trek de juiste experts aan. Als je de medegebruikers ook inspraak geeft, creëer je een breed draagvlak en leg je de basis voor een goede samenwerking. De speelplaats openstellen genereert kansen voor medefinanciering van aanleg en onderhoud.

Een publiek toegankelijke ruimte vraagt wel een robuuste, ‘monkey proof’ inrichting en een strikte opvolging (zeer regelmatige controle en onderhoud). De sleutel voor succesvolle openstelling is – naast een goede relatie met medegebruiker(s) – een goede gebruiksovereenkomst.

Naar ‘Slim gedeeld’ wegwijzer bij het delen van schoolinfrastructuur.

7 Gedeelde ruimte is méér ruimte

INFORMATIE

- Een toegankelijke groene buitenruimte vergroot de kansen op ontmoetingen en informele contacten tussen buurtbewoners. Om betrokkenheid van buurtbewoners te creëren, is participatie noodzakelijk. Participatie zorgt ervoor dat mensen eigenaar worden van de buitenruimte en zo ontstaat ook een betere afstemming van de omgeving op het gebruik ervan. Plekken die 'geadopteerd' zijn door de bewoners maken dat de gemeenschap er als geheel toezicht houdt. Daardoor ontstaan normen en waarden, **opgesteld door en voor de buurt**. Een groen schoolplein kan mensen dus uitnodigen tot sociale contacten en ontmoeting, en anderzijds kan dit contact ervoor zorgen dat het plein goed verzorgd wordt.
- Het actief betrekken van ouders en buurt in speelplaatsprojecten kan de relaties tussen school, ouders en buurt versterken.
- Inbedding in de lokale gemeenschap is cruciaal. Een "**learning park**" is een plek waar leeractiviteiten georganiseerd worden, maar waar ook plaatselijke sportclubs, cultuurverenigingen, maatschappelijke organisaties, buurtwerking, lokale overheid, .enz. hun plaats vinden. De dimensie "ontmoeten" krijgt er prioriteit. Kinderen, jongeren en ook andere **buurtbewoners, ouders, ouderen**, .enz. vinden hier aanknopingspunten om elkaar te ontmoeten. De zorg voor de gebouwen en de sfeer is een zaak van de lokale omgeving. Er is een grote variatie aan open en gesloten ruimtes. Kinderen en jongeren zitten niet langer de hele dag in een klas: enkele uren leren ze bijvoorbeeld talen en wiskunde in een vaste leergroep, maar het grootste deel van de dag zijn ze bezig met projecten waarin ze hun competenties ontwikkelen. Ook vrijetijdsactiviteiten vinden een plaats binnen de leeromgeving.
- Openbare groene ruimte zet mensen aan tot interactie en een meer **open houding** voor indrukken van buitenaf. Uit Amerikaanse studies blijkt dat meer groen in een stedelijke omgeving tot **minder criminaliteit** leidt.
- Medegebruik van ruimte werkt het best **in twee richtingen**: de school stelt (een deel) van haar ruimte open en gebruikt zelf ook ruimte buiten haar muren.
- De beschikbare oppervlakte is een belangrijke factor, en niet zelden de eerste prioriteit. Het is echter moeilijk oppervlakenormen te hanteren, die enerzijds voldoende ruimte bieden om kwaliteit te waarborgen, en waaraan anderzijds ook zoveel mogelijk scholen kunnen voldoen. De onderwijsinspectie hanteert een minimumnorm van **3m² speelplaats per kind** waarvan 1m² overdekt.

INRICHTING EN BEHEER

- Ruimte delen is ruimte creëren, en in de toekomst is het dus van groot belang dat schoolinfrastructuur buiten de schooluren ook voor andere doeleinden kan worden gebruikt. Scholen hebben namelijk een belangrijke functie als "**maatschappelijk vastgoed**" en als **kloppend hart voor de hele buurt**. Op de website van 'Slim gedeeld' ontdek je voorbeelden van goede praktijk, kant-en-

klare hulpmiddelen, handige tips en **modeldocumenten** voor scholen, lokale besturen en verenigingen.

- Voor duurzame nieuwbouw is een doordachte inplanting van cruciaal belang. Staat de school op de juiste plaats? In de gewogen score krijgt inplanting - naast energie - de zwaarste wegingsfactor nl. 20%. Een open school moet **goed en veilig bereikbaar** zijn. Geef alle kansen aan stappers en trappers. Dit kan onder meer door een veilige toegangszone, fietsenstalling, bushalte (omgeving en route tot de school), oversteekplaatsen, .e.d. Andere inrichtingsmaatregelen: geschikte lokalisatie schoolpoort (beter niet langs een drukke weg, soms beter aan de zij- of achterkant van het perceel of aan een secundaire straat), oversteekplaats met **zigzagbeweging**, verhoging van het trottoir, verkeersplateau, zebrapad, middeneiland bij een bredere weg, e.d.
- De **klassieke scholenbouw** in Vlaanderen, waarbij de speelplaats helemaal ingesloten is door de schoolgebouwen, bemoeilijkt sterk openstelling en medegebruik buiten de schooluren. Bij het (ver)bouwen van scholen kan men in sommige gevallen (een deel van) de speelplaats toegankelijk maken door speelruimte aan de straatzijde aan te brengen.
- Een duurzame school biedt open mogelijkheden en interactie met de brede samenleving. De school kan faciliteiten bieden aan buurt, dorp, stad, bijvoorbeeld ruimte voor **avondlessen** of sport, een groen rustpunt.
- Voor de brede school is het netwerk van school-vrijetijdsdiensten-welzijnsdiensten-accomodaties belangrijk. Die zijn **niet allemaal onder het dak van de school** gesitueerd. Misschien mag de schoolspeelplaats ook al eens breder gedefinieerd worden, waarbij ook aanpalende of zelfs verderop gelegen ruimte wordt meegenomen. Zo'n brede benadering vraagt aandacht voor kindvriendelijke routes, veilige oversteekplaatsen en **speelweefsel** met speelprykkels en groen.
- Een school met bouwplannen kijkt het best uit naar **opportuniteiten**. Plant de gemeente de bouw van een multifunctionele zaal, dan kan gezocht worden naar medegebruik en cofinanciering van schoolgebouw en buitenruimte. Zowel lokale besturen als scholen hebben erg krappe budgetten.
- Schoolspeelplaatsen die ook door buurtbewoners worden gebruikt, moeten technisch robuust en **'monkey proof'** worden aangelegd. De speeldruk ligt hoger en de leeftijd van de mogelijke gebruikers is niet afgebakend. Dat is anders dan wanneer de speelplaats alleen gebruikt wordt tijdens de schooluren en 'onder toezicht'.
- Publieke openstelling buiten de schooluren vraagt vaak een extra inspanning voor onderhoud, afvalophaling en veiligheidscontrole. Leefschool Groene Poortje in Kaster (Anzegem) maakte hiervoor een overeenkomst op met de gemeente: **in ruil voor de openstelling** neemt de gemeente deze taken op zich.
- Scholen die hun buitenruimte openstellen, kunnen al bij het ontwerp en de aanleg denken aan eventuele **'no-go-zones'** die eenvoudig kunnen worden afgesloten en op die manier worden beschermd. Denk bijvoorbeeld aan een moestuin.

SCHOOLVOORBEELDEN

- Eén op drie speelpleinenwerkingen speelt op een schoolspeelplaats. Vlaamse Dienst Speelpleinwerk maakte een dossier rond **'samengebruik'** van speelpleinwerk met scholen, jeugdwerk, openbare instellingen, bedrijven enzovoort.
- Het Coupurepark is halftijds buurtpark en **halftijds speelplaats** voor GO! technisch atheneum Mobi. Samen met de Stad Gent verbouwde de school het terrein van de voormalige faculteit diergeneeskunde tot een park. Na de schooluren is het parkje openbaar en zijn de drie ingangen open, maar tegen zonsondergang gaan de

poorten op slot. Tijdens de donkerste wintermaanden blijft het park gesloten. De meningen over de werkzaamheid van dit opzet zijn verdeeld.

- MOS-school GO! atheneum MXM (Merksem) werkt sinds 2012 samen met de buurt voor het beheer van de schoolmoestuin. De leerlingen en buurtbewoners **delen de verantwoordelijkheden en het werk**. In 2014 gaven leerlingen van het basisonderwijs een rondleiding in de tuinen.
- GO! atheneum/GO! middenschool Oostende is een nieuw gebouwde school in het dicht bebouwde

stadscentrum. Omdat de ruimte hier erg beperkt is, werd de **dakoppervlakte een speelplaats**. Er kwam een polyvalente ruimte op half verdiept kelderniveau.

- We onderschatten hoe belangrijk het is om mensen, ouders, kinderen te informeren over **het waarom** van vrijetijdsactiviteiten, wat de toegevoegde waarde is van buiten spelen, enz. Niet iedereen kent immers uit eigen ervaring het belang van buiten spelen, van jeugdbewegingen of muzieklessen.
- Het Sint-Michielscollege en speelplein Kwik Kwak delen de speelplaats (Brasschaat). Ze werken nauw samen voor visie, inrichting en onderhoud. Op die manier wordt efficiënter omgesprongen met ruimte, materialen en financiële middelen.
- Het is onthutsend hoe weinig leerkrachten hun schoolbuurt kennen. Ze benutten de kansen dan ook niet. Tips voor het leerkrachtenteam: maak eens een **verkennende buurtwandeling**, of teken de school met de omliggende straten, en zoek interessante aanknopingspunten. Bijvoorbeeld de tuin van een pastorie of rusthuis, een parkje, een boerderij, een natuurreservaat, een muziekacademie, enz.
- Basisschool De Triangel (Maasmechelen) is al heel lang en uit eigen overtuiging een brede school. De speelplaats werd opengesteld door de afsluiting dicht bij de gebouwen te zetten. Er was immers een heel grote behoefte aan speelruimte, ook na schooltijd.
- Buurtschool V-tex (Kortrijk) heeft geen eigen speelplaats en de kinderen gaan **spelen in het park**. Dit vergt een andere kijk op toezicht, veiligheid, enz. Deze school zette een tijdelijk project op waarbij kinderen op vrije namiddagen de **tuintjes van ouderen** in de buurt onderhouden. Dat heeft in de buurt **veel dynamiek** op gang gebracht.
- De provinciale tuinbouwschool Kortrijk had te weinig ruimte voor haar nieuwe richting Dieren. Het aanpalende rusthuis met grote tuin bracht de oplossing. De haag tussen beide werd weggehaald en in de tuin kwamen dieren (o.a. een duiventil). De leerlingen Tuinaanleg realiseerden de aanleg met een **rolstoelpad**, plantenbakken op rolstoelhoogte en een kiosk (overdekte zitplek). Ze staan ook in voor het onderhoud. **De bejaarden mogen vrij rondwandelen** in de serres en terreinen, en school en rusthuis organiseren samen opendeurdagen en een rommelmarkt. Winst voor beide partners!
- In het Leonardo Lyceum SITO 5 (Antwerpen) kunnen meisjes na schooltijd dansen in een klaslokaal. Veel ouders vinden deze locatie veilig en vertrouwd, terwijl een dansclub **een brug te ver** is.
- De Europaschool (Genk) maakte het rijke vrijetijdsaanbod in de buurt en de stad zichtbaar met een **'doekenproject'**. Foto's van introductiesessies met de leerlingen hangen op doeken uit op de gebouwen waar je die activiteiten kunt volgen.

- De kleuters van De Teunisbloem (Gent) gaan elke ochtend naar hun buitenklas: een overdekte ruimte waar de kleuters kunnen zitten (in een privétuin), vlakbij het natuurreserveaat Bourgoyen. Openluchtleren naar **Scandinavisch model** wordt hier erg gewaardeerd.
- Heel belangrijk is een open uitstraling, makkelijke toegankelijkheid, een welkom gevoel en een goede **leesbaarheid van de ruimte** op school. Ouders die niet voorbij de drempel mogen/durven/willen stappen, weten of beseffen vaak niet wat er allemaal op school gebeurt. Scholen onderschatten dat. School Mozaïek (Gent) schilderde daarom een **rode loper** dwars over de speelplaats naar het bureau van de directeur, met de boodschap dat ouders welkom waren om eens binnen te stappen. Een andere school maakte een fotoverslag van een dagje kleuterklas, hing die foto's op en gaf er toelichting bij. Gevolg: ouders zochten sneller contact met de leerkrachten, beseften beter wat er in de klas gebeurde en brachten hun kleuters beter op tijd naar school. Vroeger mochten ouders maar **tot een bepaalde lijn** op de speelplaats komen, nu is de lijn verdwenen en mogen ouders hun kleuters tot in de klas brengen. Tips: informatie aan de schoolpoort, geregeld nieuwe foto's en kunstwerkjes, ouders gericht aanspreken (beter dan flyers in de agenda).

AGION voerde een onderzoek uit naar de **ruimtelijke vertaling** van het concept Brede School. Hoe wordt dit concept ingevuld in binnen- en buitenland, en hoe kan architectuur stimuleren tot samenwerking, participatie en de brede ontwikkeling van kinderen en jongeren?

8 Een school met visie, van binnen en van buiten

Elke school heeft haar eigen pedagogisch project. Daarin verwoordt ze haar doelstellingen, de keuze voor een bepaalde pedagogie en aanpak.

Elke school ontwikkelt, in het verlengde daarvan, ook een visie op de speelplaats en de speeltijd. De school spreekt zich uit over de betekenis en het gebruik van de buitenruimte. Daarbij kunnen de volgende aspecten aan bod komen: wat is het belang van spelen en de pauzes; welke speel- en leerkansen krijgen de leerlingen door de inrichting van de speelplaats; welke activiteiten en vaardigheden worden gestimuleerd; hoe zetten bepaalde speelaanleidingen kinderen aan tot creativiteit of samenspel; hoe gaat de school om met avontuur en uitdaging; hoe verwerven de kinderen risicocompetenties; wat verstaan we onder leeromgeving; waar kunnen de leerlingen zelf vorm geven aan de speelplaats; hoe zetten we de buitenruimte in voor de lessen e.d.?

De visie wordt ontwikkeld door directeur en leerkrachten samen, vanuit pedagogische inzichten maar ook op basis van ervaringen en observaties op de speelplaats. De visie rond buiten spelen is dus geen bestoft document, maar een levend gegeven, gedragen door het hele team. Het is een bron om naar terug te grijpen bij intern overleg, bij overleg met preventieadviseur en ouders en bij het indienen van een project.

De speelplaats is een weerspiegeling van de visie. De school kiest voor bepaalde elementen, een opstelling, een sfeer e.d. die overeenkomt met haar visie op spelen. Het speelplaatsgebeuren krijgt eigen accenten die samenhangen met het publiek, de wensen van ouders en kinderen, de omgeving, het beschikbare terrein enz. Zo ontwikkelt elke school een eigen speel(plaats)cultuur, die kan evolueren in de tijd.

De speelplaats draagt mee de visie en cultuur van de school uit. Aandacht voor de speelplaats draagt bij tot een positief imago van de school. De speelplaats is het 'visitekaartje' van de school, zichtbaar voor de buurt en (nieuwe) ouders.

8 Een school met visie, van binnen en van buiten

INFORMATIE

- Aandacht voor de speelplaats draagt bij tot een **positief imago** van de school.
- De schoolpoort is meestal de enige verbinding tussen de (vaak ommuurde) school en de wereld daarbuiten. Wil de school deel uitmaken van het leven in de buurt, dan moet ze haar poort letterlijk en figuurlijk **opengooien**. Het is belangrijk na te denken over de **relatie tussen school en buurt** en over het benutten van de brede leeromgeving in het leerproces.
- Volgens Medaer en De Fré (2001) reflecteert de visie van de school zich op de inrichting van de speelruimte, in een continuüm gaande **van 'vervreemdend' naar 'niet-vervreemdend'**. In de eerste visie is de speelplaats gericht op overzichtelijkheid en controle, de speeltijd wordt gezien als noodzakelijke tijdverspilling. De tweede is net tegenovergesteld: leerlinggericht en gericht op welbevinden, de speeltijd maakt een waardevol deel uit van een schooldag.
- **BuitenSpel** (VGC) biedt

Nederlandstalige Brusselse scholen subsidies voor (her)aanleg van een uitdagende speelplaats. De VGC verwacht onder meer dat scholen een duidelijke en gedragen visie op hun speelplaatswerking ontwikkelen.

INRICHTING EN BEHEER

- Het uitwerken van een pedagogische visie op de schoolspeelplaats door **directeur en leerkrachten samen** is erg belangrijk in het stappenplan voor de (her)inrichting. Ze denken na welke kansen de speelplaats voor hun lessen kan bieden. Het actief gebruik van de schoolspeelplaats wordt **in het lessenpakket** geïntegreerd.
- Goed onderhoud is echt belangrijk. Door goed onderhoud toon je dat je zorg draagt voor de school, je geeft het goede voorbeeld en je verhoogt het gevoel van veiligheid. **Herstel defecten** zo snel mogelijk. Ga creatief om met dingen die kapot zijn: vervang een kapotte tegel eens door een kleurrijke mozaïek, een grasmattje of plantenbak, laat ze door scholieren beschilderen. Zo geef **je kleur aan de ruimte** en betrek je scholieren bij hun ruimte.
- Een speelplaats is moeilijk **proper** te houden, vooral op secundaire scholen. Laat dit niet alleen aan het onderhoudspersoneel over, maar stel een **beurtrol** in voor de klassen. Laat hen onder leiding van leerkrachten en/of onderhoudspersoneel de speelplaats weer netjes maken.

- Vies worden op het schoolplein (door zand of gras) dragen scholen vaak aan als reden om niet voor een groen schoolplein te gaan. Onderzoekers gingen na in hoeverre de kinderen **vies thuiskomen** en in hoeverre ouders dat erg vinden. Ouders van kinderen met een groen of groen-grijs schoolplein geven significant vaker aan (42,8% resp. 38,6%) dat hun kinderen vies thuiskomen, dan ouders van kinderen met een grijs schoolplein (0%). Tegelijkertijd geven echter bijna alle ouders aan (89%) het **niet erg** te vinden als hun kind vies thuiskomt. Ouders van kinderen met een groen of groen-grijs schoolplein denken hier niet significant anders over dan ouders van kinderen met een grijs schoolplein.

SCHOOLVOORBEELDEN

- Hoe kwaliteitsvol zijn de pauzes? Wat doet je school al, en wat kun je nog meer doen? Toets met een **beknopte vragenreeks** in hoeverre jouw (secundaire) school het verschil maakt op de speelplaats.
- 'Buiten spelen!' - Dit **fotoboek inspireert kleuterleerkrachten** tot verrijkende activiteiten, buiten en op de speelplaats. De activiteiten worden gekaderd in de leerplannen van VVKBaO en er zijn verwijzingen naar ontwikkelingsaspecten uit het ontwikkelingsplan voor de katholieke kleuterschool. Buiten spelen maakt zo integraal deel uit van het klasgebeuren.
- Het pedagogisch klimaat op school is bepalend voor de succeskans van het groene schoolplein. De school moet een aantoonbaar **standpunt hebben of vormen** over de volgende punten: motivatie van de school voor het groene schoolplein, deelname aan de brede school, activiteiten op het gebied van natuur- en milieueducatie, stabiliteit van de school (gebouw, plein en team) op langere termijn, flexibiliteit van de school, participatie (kinderen worden gestimuleerd mee te denken), draagvlak bij ouders, kinderen en leerkrachten.

II Referenties en gesprekspartners

Fotomateriaal

[Ideeënkoertje Springzaad](http://www.scholenbouwen.be/schoolvoorbeelden/speelnatuur-op-school)

<http://www.scholenbouwen.be/schoolvoorbeelden/speelnatuur-op-school>

[Groene schoolpleinen](#)

Via Pinterest: (met account)

EcoHuis Antwerpen: [Speelnatuur op stedelijke scholen](#)

Gras: [Groene en Avontuurlijke Schoolspeelplaatsen in Gent](#)

[Pimp je speelplaats](#)

[Milieuzorg op School: speel- en leergroen](#)

[Groen voor kinderen](#)

Literatuur

Actief burgerschap: een leerproces. Sociale Interventie nr. 4, V. Stroobants et al., 2001

ADHD Research, Art. Children with attention deficits concentrate better after walk in the park, Journal of Attention Disorders, 12, 402-409, Faber Taylor & Kuo, 2009

'Allemaal spelen', een publicatie van Stichting Oase, 2012.

Allemaal spelen, Willy Leufgen en Marianne Van Lier, publicatie van Stichting Oase, 2012

Both & Studulsky, 2009

Brochure Gevelgroen, online publicatie van EcoHuis Antwerpen, geraadpleegd 2014

Brochure Groene Schoolpleinen, Gemeente Rotterdam, in opdracht van Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie, 2011

Brochure Toegankelijkheid van Speeltuinen, een publicatie van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Gelijke Kansen in Vlaanderen, Vlaams Steunpunt Toegankelijkheid, 2010

Buiten Spelen, magazine van Acquire Publishing, Nederland, 2014

Buiten Spelen, onderzoeksrapport, Kind & Samenleving en KU Leuven, in opdracht van het Agentschap Sociaal-Cultureel Werk, 2008

Buiten spelen!, een fotoboek voor kleuterleerkrachten, publicatie van katholiek basisonderwijs VVKBaO, 2014

BuitenSpel, subsidies voor een uitdagende speelplaats, VGC, online geraadpleegd op www.onderwijsinbrussel.be in april 2015

Bullying in schools, Ken Rigby

CBS Jeugdmonitor Nederland, 2012

Children in schoolyards, tracking movement patterns and physical activity in schoolyards using global positioning system and heart rate monitoring. Art. Landscape and Urban Planning, 93 (3-4): 210-217, Fjørtoft et al., 2009

Craig, Pepler en Atlas, 2007

'Criteria groene schoolpleinen', online geraadpleegd op www.rotterdam.nl in april 2015

De boom in!, online educatief materiaal voor leerkrachten basisonderwijs, www.deboomin.eu, project van BOS+ en GoodPlanet Belgium, geraadpleegd maart 2015

De Brede school en groene speelruimte, handreiking ter gelegenheid van de 6e landelijke brede school conferentie, Kees Both & Frank Studulski, Nederland, april 2009

De Buitenklas, Art. in SJW, Vakblad voor het basisonderwijs, speciaal onderwijs en opleiding, Kees Both, Nederland, juni 2005

De Buitenklas, pilootproject van Suzan Tuinstra i.s.m. Laura Minderhoud met subsidie van Provincie Noord-Brabant, 2008-2012, Nederland

De educatieve effecten van milieuzorg op school, studie in opdracht van het Departement Leefmilieu, Natuur en Energie, J. Boeve-de Pauw en P. Van Petegem, UAntwerpen, 2013

De Kracht van je Stem, het educatieve aanbod van het Vlaams Parlement, online geraadpleegd op www.dekrachtvanjestem.be in 2014

De schoolspeelplaats, speelse ideeën en adviezen voor een concrete aanpak, boek, Peter Dekeyser, juni 2000

De Springplank, Apeldoorn, Nederland

De taal van burgerschap, Hogeschool Amsterdam, A.H.J. Wilschut, 2013

Deforge et al. (2011)

Doctoraatsonderzoek m.b.t. immuunsysteem, Lebeer S., KU Leuven, september 2008

'Draaiboek speeltuinrenovatie', Moby Dick i.s.m. NUSO en NSGK - gratis te downloaden via www.speeltuinbende.nl.

Eindrapport 'riscki', praktijkgericht wetenschappelijk onderzoek. Els Bertrands et al., KHLeuven, 2014

Eindrapport Groene Schoolpleinen, Fonds 1818, uitgevoerd door SME Advies Utrecht, september 2014

Faber Taylor, Wiley, Kuo, & Sullivan, 1998.

Factsheet 'Gezonde Schoolpleinen', een uitgave van Jantje Beton, IVN, RIVM Centrum Gezond Leven en de PO-Raad, VO-Raad en MBO-Raad, Nederland, 2013

Gardening increases vegetable consumption in school-aged children, a meta-analytical synthesis. Hort Technology 22 (4): 430-445, Langellotto G. & Gupta A., 2012

Gardening on Pavement, Tables and Platforms, Georges Schenk, USA

Gevelbegroening, Agentschap voor Natuur en Bos, 2003

Gezonde School, online informatie van Vlaams Instituut voor Gezondheidspromotie en Ziektepreventie VIGEZ, geraadpleegd maart 2015

Gezonde Schoolpleinen, Jantje Beton en IVN, RIVM Centrum Gezond Leven, PO-Raad, VO-Raad en MBO-Raad in opdracht van Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, en Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, www.gezondeschool.nl geraadpleegd maart 2015

Green pays with TEEB city (The Economics of Ecosystems and Biodiversity), Ned. Min. van Economische Zaken - Min. van Infrastructuur en Milieu - Min. van Buitenlandse Zaken - PBL - Universiteit Wageningen e.a., 2013

Groene en avontuurlijke speelplaatsen, een onderzoek naar motieven, drempels en succesfactoren bij Gentse basisscholen, Arteveldehogeschool, bachelorproef Dries Vonck, januari 2015

Groene Gevels, EcoHuis Antwerpen

Groene schoolpleinen, wat levert het op? Effecten van vergroening van vier schoolpleinen in een krachtwijk in Rotterdam 2010-2013. Onderzoeksrapport Alterra Wageningen, Sjerp de Vries et al., 2013

Groene schoolpleinen. Een wetenschappelijk onderzoek naar de effecten voor basisschoolleerlingen. Dr. Jolanda Maas et al., Vrije Universiteit Amsterdam, april 2013

Groenvormen voor scholen, online publicaties van EcoHuis Antwerpen, geraadpleegd 2014

Growing up in the inner city: green spaces as places to grow. Environment and Behavior, 30 (1): 3-27, A. Taylor Faber et al., 1998

HBSC-study 2009/10, World Health Organization Collaborative Cross-National Survey, 2010

Het laatste kind in het bos, hoe we onze kinderen weer in contact brengen met de natuur, Richard Louv, V.S., 2007

Hovinga et al., 2013

Influence of green vegetation on children's capacity of attention: a case study in Florence, Italy. Art. in Advances in Horticultural Science, 20 (3): 220-223, S. Mancuso, S. Rizzitelli & E. Azzarello, 2006

Inspiratiebundel integrale toegankelijkheid van schoolgebouwen, AGIO en Enter vzw, 2014, online geraadpleegd via www.agion.be/Portals/Agion/Agion_271214_web.pdf

Investeer in groen, winst verzekerd. Publicatie van VITO, Pantarein en INBO, in opdracht van het Agentschap voor Natuur en Bos, 2012

Jeugd, overgewicht en groen, Nadere beschouwing en analyse van de mogelijke bijdrage van groen in de woonomgeving aan de preventie van overgewicht bij schoolkinderen. Alterra Wageningen, 2008

Kinderen lezen het schoolterrein, Art. in De Wereld van het Jonge Kind, Kees Both, Nederland, februari 2004

Klasse, tijdschrift uitgegeven door het Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming, Art. Peter Dekeyser, 9, 31, 1997

Klasse, tijdschrift uitgegeven door het Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming, Art. Kinderen groter en zwaarder dan tien jaar geleden, maart 2010

Kom je buiten spelen: een advies over onderzoek naar de invloed van natuur op de gezondheid van kinderen. Alterra Wageningen, Agnes van den Berg, 2007

Landscape as playscape: the effects of natural environments on children's play and motor development, Art. in Children, Youth and Environments, 14 (2): 21-44, I. Fjortoft, 2004

Leerlingenparticipatie: initiatieven en tips, Vlaamse Scholierenkoepel, online informatie op www.scholierenkoepel.be, geraadpleegd maart 2015

Leve de vescheidenheid, artikel van Kees Both, in De Wereld van het Jonge Kind (p. 2074), Nederland, februari 2006

Life cycle costs of green roofs - a comparison of Germany, USA and Brazil, Porsche, U. and M. Köhler.

M-Decreet, Vlaams Parlement, 12 maart 2014, online geraadpleegd via <http://www.ond.vlaanderen.be/specifieke-onderwijsbehoeften/beleid/M-decreet> in maart 2015

Maak het verschil op de speelplaats, publicatie van het Kruispunt Migratie-Integratie, mei 2014

Meer groen op het schoolplein: een interventiestudie. De effecten van het groen herinrichten van schoolpleinen op de ontwikkeling, het welzijn en de natuurhouding van het kind, Alterra Wageningen UR, oktober 2013

Missie speelplaats, exploratief kwalitatief onderzoek naar de inrichting van speelplaatsen in negen Vlaamse basisscholen. Masterproef, Marlies Van Assche, promotor Prof. Dr. P. Smeyers, UGent, 2013

Naar een inspirerende leeromgeving, instrument voor duurzame scholenbouw. GO! en AGIO, pag. 5, mei 2010

Natuur als therapie bij ADHD, literatuurstudie, interviews met deskundigen en empirisch onderzoek, Agnes van den Berg, Alterra Wageningen, 2011

Natuur en gezondheid; invloed van natuur op sociaal, psychisch en lichamelijk welbevinden, rapport van de Nederlandse Gezondheidsraad RMNO en advies aan de Nederlandse regering, 9 juni 2004.

Natuur en Techniek geven, praktische vakdidactiek voor het basisonderwijs. H. de Jongh, F. Van Brussel, W. Groenendaal, B. de Koning, J. van de Linde, Nederland, 2009

Natuur op school: Pionieren met buitenklassen. Art. in JSW, Vakblad voor het basisonderwijs, speciaal onderwijs en opleiding, Nederland, 2010

Natuurlijk toegankelijk spelen, pdf-boek via www.springzaad.nl, geraadpleegd maart 2015

Nieuwejaers D., Karel De Grote Hogeschool, gesprek 2014

No fear, growing up in a risk averse society, Tim Gill, UK, 2007

Normen voor fysieke activiteit, Vlaams Instituut voor Gezondheid, www.vigez.be, geraadpleegd 2014

Ontwikkelingsdoelen, eindtermen en uitgangspunten basisonderwijs, Ministerie van Onderwijs en Vorming, online informatie geraadpleegd maart 2015

Onze Droomschool 2.0, scholieren over hun ideale schoolgebouw, tekst van de Vlaamse Scholierenkoepel, 2013

Openluchtscholen in Nederland: architectuur, onderwijs en gezondheidszorg. Architect-historicus D. Broekhuizen, Nederland, 2005

Outdoor environmental assessment of attention promoting settings for preschool children, Health & Place, 15 pag., 1149-1157, Mårtensson et al., 2009

Pedersen, 2007

Pimp je speelplaats, analyse van ruim 500 ingezonden speelplaatsprojecten van scholen, online persdossier, www.pimpjespeelplaats.be geraadpleegd april 2015

Praktijkvoorbeelden Brede School, online informatie op www.bredeschool.org, geraadpleegd maart 2015

Project Learning through Landscapes, the UK charity dedicated to enhancing outdoor learning and play for children, www.ltl.org.uk, geraadpleegd maart 2015

Project natuur in je buurt, webpagina's van het Agentschap voor Natuur en Bos, geraadpleegd 2014

Puur uit de buurt, een werkboek, Steunpunt Intercultureel Onderwijs Universiteit Gent, A. Joos en K. Delrue, september 2000

Rapport 'Natuur en gezondheid; invloed van natuur op sociaal, psychisch en lichamelijk welbevinden', advies aan de Nederlandse regering, juni 2004

Risicocompetentie bij kinderen van 3 tot 8 jaar. Eindrapport 'riscki', praktijkgericht wetenschappelijk onderzoek. Els Bertrands et al., KHLeuven, 2014

RSPB, 2007

Ruimte naar de Brede School, Onderzoek naar de ruimtelijke vertaling van een pedagogisch en maatschappelijk concept, AGION, februari 2012, online geraadpleegd via ww.agion.be/Publicaties/onderzoekBredeSchool.aspx in april 2015

Scharrelkunst, een project van Regionaal Landschap Vlaamse Ardennen en Centrum voor Natuureducatie met steun van het Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling, online informatie www.rlva.be/scharrelkunst geraadpleegd april 2015

Schoolvoorbeelden, online informatie van het project Scholen Bouwen, AGION en het Team Vlaamse Bouwmeester, geraadpleegd maart 2015

Schoolyard improvements and standardized test scores: an ecological analysis, Russ Lopez et al., University of Massachusetts Boston, januari 2008

Sliepen, S. & Minderhoud, L. (2008). 'Rust, ruimte en openslaande deuren' in tijdschrift JSW (93) 3, 32-37, 9 mei 2011, Nederland

Speelnatuur in de stad: hoe maak je dat?, S. Borgharts et al., Nederland, 2009

Speelnatuur: een hype of een visie? Art. in Groen: vakblad voor ruimte in stad en landschap, 67 (1): 40-43, Nederland, M. Thieme-Schreier, 2011

Speelnatuurkaart, online informatie op www.springzaad.nl en www.springzaad.be, geraadpleegd maart 2015

Spelen in het groen, effecten van een bezoek aan een natuurspeeltuin op het speelgedrag, de lichamelijke activiteit, de concentratie en de stemming van kinderen, Agnes van den Berg et al., Alterra Wageningen, 2007

Stappenplan Omvorming Schoolspeelplaats, Springzaad, online geraadpleegd op www.springzaad.be in april 2015

Technisch Vademecum Paden en Verhardingen, Harmonisch Park- en Groenbeheer, publicatie van het Agentschap voor Natuur en Bos, april 2011

Telford, 2007

The cognitive benefits of interacting with nature. Art. in Psychological Science, 19 (12): 1207-1212, M.G. Berman, J. Jonides & S. Kaplan, 2008

TNO Monitor Bewegen en Gezondheid Nederland 2000-2013

Trost SG, Ward DS, Senso M. Effects of child care policy and environment on physical activity. MedSciSportsExerc. 2010. 42 (3): 520-5. doi: 10.1249/MSS.0b013e3181cea3ef

Tsumarakis et al., 2008

Uitvoeringsprogramma 'Groen & Biodiversiteit', gemeente Tilburg, 2012-2025, geraadpleegd 2014

Vademecum Integrale Toegankelijkheid van parken, richtlijnen om een park beter toegankelijk te maken voor iedereen, ook voor mensen met een handicap. Publicatie van het Agentschap voor Natuur en Bos, gratis te downloaden via www.lne.be/doelgroepen/lokale-overheden/so-2008-2013/handleiding-1/na-vademecum-integrale-toegankelijkheid, september 2006

Vademecum Toegankelijk Publiek Domein, publicatie van Agentschap Wegen en Verkeer, 2009

Vallen en Opstaan, kinderen veilig leren vallen, programma i.s.m. J. Pauwels, FaBeR-KULeuven, online informatie www.vallenenopstaan.be, geraadpleegd maart 2014

Van den Berg, et al., 2007

Van den Broek, 2006

Van vervreemding naar verantwoordelijkheid, over jongeren en natuur. A. de Witt, Ministerie van LNV, Den Haag, 2005

Vergroening van de schoolomgeving, werkboek basisonderwijs. De Winter et al. WWF Vlaanderen/Brussel i.s.m. Departement Leefmilieu, Natuur en Energie, 2006

Verkennd rapport "De nieuwe school in 2030", Departement Onderwijs en Vorming, de VLOR en de KBS, augustus 2013

Verstraete SJM, Cardon GM, De Clercq DLR, De Bourdeaudhuij IMM: Increasing children's physical activity levels during recess periods in elementary schools: the effects of providing game equipment. Eur. J. Public Health 2006, 16 (4): 415-419

View through a window may influence recovery from surgery, Science Magazine, 224 (4647): 420-421, R.S. Ullrich, april 1984

Visie op speelpleininfrastructuur, Vlaamse Dienst Speelpleinwerk (VDS), 2014

Visie Vlaamse Dienst Speelpleinwerk, hoofdstuk speelkansen en speelaanbod, 2014

Vlaanderen loopt risico op waterblack-out: schaarste dreigt, Art. Knack, prof. P. Willems, KU Leuven, januari 2015

Vrij Spel voor Natuur en Kinderen, Willy Leufgen en Marianne Van Lier, Stichting Oase, Nederland, 2007

Welke boomsoorten aanplanten, publicatie van Inverde forum voor groenexpertise, geraadpleegd 2014

Went & Van Gelder, 2010, art. Onderwijsblad

Wong, Kwang Tan et al., 2010

Zaaien op beton: groene schoolpleinen en sociale betrokkenheid in de wijk. Afstudeeronderzoek H. Warmerdam, Hogeschool Rotterdam, 2012

Zonder is Gezonder, publicatie van de Vlaamse Milieu Maatschappij, geraadpleegd op www.zonderisgezonder.be in 2014

Zorg Primair, vakblad voor het primair en speciaal onderwijs, nummer 05.2014, Nederland

III Instanties die scholen ondersteunen

- **MOS Duurzame Scholen - Straffe Scholen**

MOS ondersteunt en begeleidt basis- en secundaire scholen in Vlaanderen en Brussel. MOS-begeleiders werken samen met het leerkrachtenteam e.a. aan visie, beleid en concrete acties voor een milieuvriendelijke en duurzame leeromgeving bij het 'pimpen' van de speelplaats. De ervaringen uit het werkveld en de inbreng

van de verschillende belanghebbenden vormen de basis voor verdere visie- en beleidsontwikkeling. Is jouw school al een duurzame, straffe school, kijk wat MOS voor jou kan doen: www.lne.be/doelgroepen/onderwijs/mos

Contact: MOS Duurzame Scholen - Straffe Scholen
Vlaamse overheid- Dep. LNE
K. Albert II-laan 20 bus 8
1000 Brussel
www.mosvlaanderen.be
mos@lne.vlaanderen.be

- **GoodPlanet vzw**

GoodPlanet is opdrachtgever van Pimp je speelplaats 2.0 en 3.0.

GoodPlanet heeft ruime ervaring in begeleiding van speel- en leergroeninitiatieven, op technisch en pedagogisch vlak, van peuterleeftijd tot middelbare school. GoodPlanet biedt ook allerhande workshops, projecten, leermiddelen en nascholing aan.

[Vitamine G\(roen\)](#): inspirerende publicatie over speelgroen voor jonge kinderen

Contact: GoodPlanet Belgium
Edinburgstraat 26
1050 Brussel
T 0032 2 893 08 08
kris.vanengelghem@goodplanet.be
www.goodplanet.be

- **Springzaad.be**

Springzaad is een open netwerk van mensen die zich inzetten voor 'meer ruimte voor natuur én kinderen'. Op www.springzaad.be vind je een kaart met leuke speelnatuurplekken, waaronder ook geslaagde groene schoolspeelplaatsen. De zoekfunctie 'wie kan helpen' wijst je de weg naar contactpersonen en bedrijven met ervaring in speelgroen.

Contact: Springzaad.be vzw
info@springzaad.be
www.springzaad.be

- **Stichting Vlaamse Schoolsport (SVS)**

SVS ondersteunt Pimp-je-speelplaats. Een groene, uitdagende speelplaats is immers een actieve speelplaats die aanzet tot spel en sport. SVS helpt bij de (her)inrichting van de speelplaats en komt langs voor advies, acties en materialen op maat. Concrete voorbeelden: een goed bewegings- en sportbeleid opstellen, actieve verplaatsingen naar school stimuleren, 'bewegingstussendoortjes' integreren.

Contact: Stichting Vlaamse Schoolsport
Leopold II-laan 184D
1080 Brussel
T 0032 2 420 06 80
svs@schoolsport.be
www.sportbeweegtjeschool.be

- **Velt vzw**

Het aanbod van Velt voor de vergroening van de schoolomgeving: informatie en workshops, ecoscreening van bestaande plannen of opborrelende ideeën, en tips voor een ecologische plantenkeuze. Velt deelt haar ruime ervaring met schoolmoestuinen via workshops waarin zowel teelttechnische als organisatorische aspecten aan bod komen. Deskundige freelancers en vrijwilligers bieden ook begeleiding ter plaatse aan.

Contact: Velt vzw
Uitbreidingstraat 392C
2600 Berchem
T 0032 3 281 74 75
info@velt.be
www.schoolmoestuin.be

- **Schooltuin: Plattelandsklassen vzw & Landelijke Gilden**

Het project Schooltuin ondersteunt basisscholen die willen starten met een moestuin of bloementuin. Het Schooltuinboek is de didactische leidraad: een schooltuin uitbouwen, samen werken en leren met verschillende leeftijdsgroepen.

Contact: Plattelandsklassen vzw
Diestsevest 40
3000 Leuven
T 0032 16 28 60 25
info@plattelandsklassen.be
www.plattelandsklassen.be

Landelijke Gilden
T 0032 16 28 60 26
Marleen Van der Velden
tuininfo@landelijkegilden.be
www.landelijkegilden.be/Home/Schooltuin

- **Zie ze groeien!**

Groeidozen, groeiboekjes, leuke filmpjes, en het praktische 'plantmaatje' stimuleren basisscholen tot het telen van groenten en fruit. 'Zie ze groeien!' biedt geregeld speciale spaaracties, gratis groeidozen en andere voordelen aan. Dit educatief tuinproject is een initiatief van Osmo i.s.m. GoodPlanet, Desch Plantpak, VT-zaden en Fence Magazine.

Contact: Project 'Zie ze groeien!'
alle info en contactformulieren via:
www.ziezegroeien.be

- **Vlaamse Dienst Speelpleinwerk vzw(VDS)**

Deze dienst biedt vorming en ondersteuning aan speelpleinwerkingen en andere organisaties voor meer en betere speelkansen voor kinderen. Thema's: visie op scholen, hoe kinderen spelen, praktische speeltips (speelruimte inrichten, speelmateriaal, bouwen, spelen met natuur, enz.). VDS ontwikkelt heel wat infobundels, bijvoorbeeld inclusie op het speelplein.

Contact: Vlaamse Dienst Speelpleinwerk vzw
Lange Ridderstraat 22
2800 Mechelen
T 0032 15 28 73 90
vdsinfo@staf.speelplein.net
www.speelplein.net

- **Vlaamse Scholierenkoepel vzw (VSK)**

Deze vzw is de koepel van leerlingenraden en de stem van scholieren in het onderwijsbeleid. VSK vindt de speelplaats enorm belangrijk voor scholieren en ondersteunt Pimp je speelplaats. Leerlingenraden kunnen er terecht voor advies, vormingen en discussiemomenten. VSK heeft heel veel ervaring met participatie op de middelbare school. Op www.sfeeropschool.be vind je tips om te werken aan een goede sfeer op school. Daarbij is ook de speelplaats ontzettend belangrijk.

Contact: Vlaamse Scholierenkoepel vzw
Nijverheidsstraat 10
1000 Brussel
T 00322 894 74 71
info@scholierenkoepel.be
www.scholierenkoepel.be

- **BRUSSEL: Onderwijscentrum Brussel (OCB)**

OCB ondersteunt Nederlandstalige Brusselse scholen en brede scholen die via spel de leef- en leeromgeving rijker en krachtiger willen maken. Aandacht gaat naar het samen uitwerken van een visie op speeltijd en speelplaats, tips voor goede afspraken en de begeleidershouding, spelprikkel, spelmateriaal en creatieve spelvormen.

Contact: OCB
 Marcqstraat 16-18
 1000 Brussel
 T 0032 2 210 63 90
 gsm 0473 650 161
gudrun.iserentant@vgc.be

BRUSSEL: BuitenSpel - Vlaamse Gemeenschapscommissie (VGC)

In het kader van het project BuitenSpel geeft de VGC subsidies aan Nederlandstalige Brusselse scholen voor de (her)aanleg van een uitdagende speelplaats. De VGC verwacht onder meer dat scholen een duidelijke en gedragen visie op hun speelplaatswerking ontwikkelen.

www.vgc.be (ondersteuning/subsidies/onderwijs)

▪ **BRUSSEL: FIX vzw**

FIX vzw voert bouw- en renovatiewerken uit in Nederlandstalige Brusselse scholen en onderwijsinstellingen. FIX

is een werkervaringsproject voor laaggeschoolde werkzoekenden. De arbeiders worden begeleid door ervaren technische instructeurs.

Contact: FIX vzw
 François Malherbelaan 42
 1070 Anderlecht
 T 0032 2 523 66 75
info@fixbrussel.be
www.fixbrussel.be

▪ **ANTWERPEN: EcoScholen Antwerpen**

EcoScholen helpt Antwerpse scholen milieuvriendelijk te werken. Het EcoHuis biedt advies en begeleiding, subsidies en recuperatiemateriaal om de speelplaats groener en natuurrijker te maken.

Contact: EcoHuis
 Turnhoutsebaan 139
 2140 Borgerhout
 T 0032 3 217 08 43
liesbet.vanhoutte@stad.antwerpen.be
leen.aertsen@stad.antwerpen.be
www.antwerpen.be/ecohuis

▪ **GENT: GRAS Stad Gent**

Gent wil de meest kind- en jeugdvriendelijke stad worden. Daarom stimuleert de stad haar basisscholen om hun buitenruimte groener, uitdagender en avontuurlijker te maken. Scholen kunnen rekenen op advies, begeleiding bij het zoeken naar oplossingen en materialen, en financiële ondersteuning via het [subsidiereglement GRAS](#).

Contact: Jeugddienst Stad Gent - GRAS
 Kammerstraat 10
 9000 Gent
 T 0032 9 269 81 10
nancy.debuddt@gent.be
<https://stad.gent/cultuur-sport-vrije-tijd/jeugd>

▪ **Pedagogische begeleidingsdiensten:**

o [Pedagogische begeleidingsdienst van het Katholiek Onderwijs \(PBDKO\)](#)

Machteld Verhelst
 directeur PBDKO
 Guimardstraat 1
 1040 Brussel

Tel. 02 507 07 84, fax 02 511 68 39
E-mail: machteld.verhelst@vsko.be

- o [Pedagogische begeleidingsdienst van het GO! onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap](#)
Saskia Lieveyns
adviseur-coördinator PBD GO!
Huis van het GO!
Willebroekkaai 36
1000 Brussel
Tel. 02 790 97 18
E-mail: saskia.lieveyns@g-o.be
- o [Onderwijssecretariaat voor Steden en Gemeenten van de Vlaamse Gemeenschap \(OVSG\)](#)
Patriek Delbaere
algemeen directeur
Ravensteingalerij 3, bus 7
1000 Brussel
Tel. 02 506 41 51, fax 02 506 41 59
E-mail: patriek.delbaere@ovsg.be
- o [Provinciaal Onderwijs Vlaanderen \(POV\)](#)
Patrick Weyn
directeur
Boudewijnlaan 20-21
1000 Brussel
Tel. 02 514 19 00, fax 02 512 66 36
E-mail: patrick.weyn@pov.be
- o [Federatie van Onafhankelijke Pluralistische Emancipatorische Methodescholen \(FOPEM\)](#)
Patricia Otte
p/a Fabiolalaan 2
8020 Oostkamp
Tel. 03 218 96 26
E-mail: patricia.otte@skynet.be
- o [Federatie Steinerscholen - Pedagogische begeleidingsdienst](#)
Hans Annoot
Gitschotellei 188
2140 Antwerpen
Tel. 03 213 23 33
E-mail: hans.annoot@steinerscholen.be
- o Raad van inrichtende machten van het protestants-christelijk onderwijs (IPCO)
Nele Boelens
Bruyningstraat 56a
8510 Marke
Tel. 0473 38 88 41
E-mail: nele-boelens@mijnoogappel.be
- o [VONAC vzw - Pedagogische begeleidingsdienst & navormingscentrum VOOP](#)
Johan Royeaerd
coördinator VONAC
VUB/IDLO lokaal 3B204
Pleinlaan 2
1050 Brussel
Tel. 0486 03 11 31
E-mail: johan.royeaerd@telenet.be

IV Hoe de toekomstvisie tot stand kwam

Deelnemers aan de werkgroep Toekomstvisie Schoolspeelplaatsen

- Dirk De Cock, Steunpunt Migratie-Integratie (Agentschap Integratie en Inburgering)
- Peter Dekeyser, Kind & Samenleving
- Aude Choppinet/Hannah Bohez en Peggy De Tollenaere, AGIO
- Jean-François Vandenaabeele, ontwerp bureau Fris in het Landschap en Springzaad.be
- Kris Van Ingelghem, GoodPlanet en Springzaad.be
- Ingrid Vanderlinden Christel Jansen, MOS Groene Scholen Straffe Scholen
- Nancy De Budt, Jeugddienst Gent - GRAS
- Bert Breugelmans, Vlaamse Dienst Speelpleinwerk, Goe Gespeeld!
- Marcel Wijnker, Toegankelijkheidsbureau
- Tineke Van Steenkiste, VIGEZ - Gezonde Scholen
- Liesbet Van Houtte, EcoScholen Antwerpen
- Raf Verbruggen, De Ambassade en Vlaamse Jeugdraad
- Eva Troch, Agentschap voor Natuur en Bos
- Wim Ingels, Cera
- Jort Ory, Vlaamse Scholierenkoepel
- Hilde Van Lancker, Departement LNE - NME
- Hilde Vanden Berghe / Jeroen Provoost/Helga Vanderveken, ARGUS
- Katrijn Gijssels, Pimp je speelplaats, uitvoering en rapportage

Andere gesprekspartners

input en/of feedback via minstens een bilateraal gesprek

- Carien Janssen - van Raaij, Fonds 1818 - Groene Schoolpleinen (Nederland)
- Koen De Maertelaere, Kinderspel - Speelom
- Paul Vandewiele, Departement LNE - NME
- John Maes, Lerarenopleiding Thomas More
- Jelle Boeve - de Pauw, Universiteit Antwerpen
- Veerle Vyverman, ouderkoepel GO! Ouders
- Marijke Beirens, GO! onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap
- Sigrid De Vuyst, GO! onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap
- Brigitte Pycke, Provinciaal Onderwijs Vlaanderen
- Guy Scheijnen, KOV
- Dirk Vanstappen, KOV
- Soraya Fret, KOV BaO
- Chris Wyns, KOV
- Ellen Donders, Stichting Vlaamse Schoolsport
- Dries Vonck, Artevelde Hogeschool
- Adelheid Vanhille en Dan Sootmaekers, Vlaamse Milieu Maatschappij
- Jan Deconinck, FOD Economie
- Filip Fonteyn, OVSG (telefonisch)
- Marcel Van Hellemont, KBC Verzekeringen
- Joeri Demey, directeur Leefschool De Vlieger Oostende
- Lia Blaton, Steunpunt Diversiteit en Leren Universiteit Gent
- Denise Nieuwejaers, Karel De Grote Hogeschool
- Dirk De Cock, Agentschap Integratie en Inburgering
- Jo Ampe en Philippe Cols, SD Technics
- Martin Hermy, Universiteit Leuven
- Benno Geertsma, Natuurpunt

- Geert Leemans, Departement Onderwijs
- Bavo Smits, Kabinet Vlaams minister van Onderwijs
- Gudrun Iserentant - Nicky Borremans - Fanny Lagae, Walala Brussel
- Tineke Vansteenkiste - Werner De Wael - Annelies Vandenberghe, VIGEZ
- Veerle Heyens, Agentschap voor Natuur in Bos 'natuur in je buurt'
- Martine Vrancken, Onderwijsinspectie

Deelnemers aan de uitwisselingsnamiddag veiligheid en risico's

- Koen De Maertelaere, Kinderspel en Speelom
- Guy Linten, coördinator gemeenschappelijke preventiedienst GO!
- Filip Fonteyn, stafmedewerker preventie OVSG
- Guido Aerts, onderwijsinspecteur
- Ferdinand Nelissen, FOD Economie, veiligheid speeltoestellen en speelterreinen
- Kristof Vandenplas, FOD Economie, veiligheid speeltoestellen en speelterreinen
- Peter Dekeyser, Kind & Samenleving en Speelom
- Kris Van Ingelghem, GoodPlanet en Springzaad.be
- Liesbeth Vanhoutte en Leen Aertsen, EcoScholen Antwerpen
- Nancy De Budt, GRAS jeugddienst Gent
- Christophe Dierickxsens, Korstmos, ontwerper speelnatuur
- Koen De Broeck, leraar De Zonnebloem in Mechelen en voorzitter Springzaad.be
- Toon Luypaert, stafmedewerker ruimte en jeugdtoerisme, De Ambrassade
- Fanny Lagae, Walala Brussel
- Lina De Ridder, IC Verzekeringen en betrokken in het project RISCKI van KHLeuven
- Kristof De Waegemaeker, directeur De Regenboog in Wondelgem
- Thijs Haustraete, medewerker natuurbeleving, Natuurpunt
- Annelies Vandebroek, vrijwilliger Heemtuin Hertog Karel en Springzaad.be
- Wim Goris, preventieadviseur GO! school Hertog Karel
- Katrijn Gijsel, project Pimp je speelplaats

Andere geïnteresseerden

- Martine Vrancken, Onderwijsinspectie Vlaanderen
- Hilde Van den Berghe, ARGUS
- Jean-Paul Jageneau, adviseur speeltoestellen Spereco
- Jean-François Vandenaabeele, landschapsarchitect bureau Fris in het Landschap
- Bert Breugelmans, Vlaamse Dienst Speelpleinwerk
- Dirk Vanstappen, directeur Infrastructuur KOV
- Marcel Van Hellefont, KBC Verzekeringen
- Mira Van Olmen, Kleefkruid: vorming rond speelgroen in kinderopvang
- Jan Deconinck en Toon Goossens, FOD Economie
- Annelies de Ruijter, preventieadviseur-coördinator stedelijk onderwijs Antwerpen
- Geert Vandenwijngaert, Ethias Verzekeringen